

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДОНЕЦЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СТРАПАК АНТОН ВОЛОДИМИРОВИЧ

Допускається до захисту:

в.о. завідувача кафедри
міжнародних
відносин і зовнішньої політики,
д.е.н., доцент

_____ Лимар В. В.
« _____ » _____ 20____ р.

**МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У ВІДНОВЛЕННІ ЕКОЛОГІЧНОГО
СЕРЕДОВИЩА ПІСЛЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

Спеціальність 291 Міжнародні відносини регіональні студії та суспільні
комунікації

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:

Паніна І.Г., к.і.н., старший викладач кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики

Оцінка: ____ / ____ / ____

(бали/за шкалою ECTS/за національною шкалою)

Голова ЕК:

Гижко А.П., д-р філософії за
спеціальністю 052 Політологія

(підпис)

Вінниця - 2024

АНОТАЦІЯ

Страпак А.В. Міжнародна співпраця у відновленні екологічного середовища після збройних конфліктів. Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Освітня програма міжнародні відносини (Бакалавр). Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

У кваліфікаційній роботі досліджено актуальну проблему міжнародного співробітництва у відновленні довкілля після збройних конфліктів. Розглянуто концептуально-теоретичні засади екологізації міжнародних відносин, проаналізовано основні форми та інструменти міжнародної співпраці у сфері екологічного відновлення. Автором було використано міждисциплінарний і системний підходи, а також низку методів для дослідження міжнародних нормативних актів, оцінки різних підходів до відновлення навколишнього середовища та об'єднання екологічних, політичних та економічних аспектів досліджуваної теми. Проаналізовано досвід ООН, ЄС та інших міжнародних організацій у реалізації екологічних програм, пов'язаних із відновленням територій після збройних конфліктів. Особливу увагу приділено аналізу екологічних наслідків війни в Україні та перспектив міжнародної співпраці у відновленні довкілля.

Ключові слова: довкілля, збройні конфлікти, міжнародна співпраця, екологічна безпека, післявоєнне відновлення України, сталий розвиток, міжнародні організації, екологічні програми.

78 с., 1 табл., 4 рис., 67 джерел.

Табл. 1, Рис.4. Бібліограф.: 79 найм.

ABSTRACT

Strapak A. International cooperation in restoring the ecological environment after armed conflicts. Specialty 291 «International Relations, Public Communications and Regional Studies». Educational Program «International Relations». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

The master's thesis examines the urgent issue of international cooperation in restoring the environment after armed conflicts. It explores the conceptual and theoretical foundations of greening international relations and analyzes the main forms and instruments of international cooperation in environmental restoration. The author employed a systematic and interdisciplinary approach as well as different research methods to study international legal acts, assess various approaches to environmental restoration, and integrate environmental, political, and economic aspects of the research topic. The experience of the UN, EU, and other international organizations in implementing environmental programs related to the restoration of territories after armed conflicts is investigated. Particular attention is paid to the analysis of the environmental consequences of the war in Ukraine and the prospects for international cooperation in environmental restoration.

Keywords: environment, armed conflicts, international cooperation, environmental security, post-war reconstruction of Ukraine, sustainable development, international organizations, environmental programs.

78 pp., 1 table, 4 figures, 67 sources.

Table 1, Fig. 4, Bibliography: 79 sources

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ, СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ...	10
1.1. Екологізація міжнародних відносин та екологічний вимір збройних конфліктів.....	10
1.2. Стан вивчення проблеми	13
1.3. Джерельна база і методологія дослідження	18
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА ЕКОЛОГІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ГЛОБАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ	24
2.1. Основні форми міжнародної екологічної співпраці	24
2.2. ООН у процесах екологічного відновлення після збройних конфліктів.....	27
2.3. Двостороння та багатостороння міжнародна допомога у сфері екологічного відновлення.....	31
2.4. Приклади успішної міжнародної співпраці: ЄС і екологічне відновлення після збройного конфлікту.....	34
РОЗДІЛ 3. ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ.....	38
3.1. Екологічні наслідки російсько-української війни	38
3.2. Міжнародна співпраця у відновленні довкілля України: міжнародні проекти і програми.....	45
3.3. Інтеграція міжнародного досвіду: виклики і можливості.....	50
3.4. Потенціал для партнерства з міжнародними організаціями та державами	55
3.4.1. Потенціал партнерства з ключовими міжнародними організаціями.....	57
3.4.2. Потенціал партнерства з державами	60

3.5. Рекомендації для розширення екологічних партнерств України.....	63
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	71



ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах все більшої актуальності набувають глобальні екологічні виклики, які впливають на стабільність і розвиток цілих регіонів і зумовлюють необхідність перегляду міжнародної екологічної політики. Військові конфлікти залишаються одним із найпотужніших чинників руйнування навколишнього середовища, завдаючи значних екологічних збитків, для відновлення яких потрібні довготривалі зусилля.

Питання відновлення навколишнього середовища після збройних конфліктів виходять за межі національної політики та мають велике значення для міжнародного співробітництва, а екологічні наслідки конфліктів мають транснаціональний характер. Міжнародна кооперація відіграє вирішальну роль у пом'якшенні цих наслідків і сприянні зусиллям з відновлення навколишнього середовища.

Збройний конфлікт в Україні, набувши масштабів російсько-української війни, залишив глибокі шрами на навколишньому середовищі, завдавши значної шкоди екосистемам та критичній інфраструктурі. Війна в Україні стала глобальною екологічною проблемою, спричинивши забруднення ґрунту, водних ресурсів, погіршення якості повітря, зменшення біорізноманіття та руйнування екосистем, що вимагає залучення міжнародних ресурсів та знань для подолання цих проблем.

Актуальність теми кваліфікаційної (магістерської) роботи зумовлена недостатньою міжнародною кооперацією з відновлення довкілля в постконфліктних регіонах, зокрема в Україні. Залучення міжнародних організацій, таких як ООН, Європейський Союз, Зелений кліматичний фонд дозволяє реалізовувати комплексні програми з очищення забруднених територій, відновлення лісів та управління водними ресурсами, що є основою для сталого розвитку. У дослідженні також підкреслюється важливість

вивчення механізмів координації міжнародних зусиль, які можуть надати країнам-донорам не лише фінансову, а й технічну та консультативну підтримку, з метою кращої координації та імплементації спільних рішень у процесі відновлення територій, постраждалих від конфліктів.

Об'єктом дослідження є міжнародна екологічна співпраця.

Предметом дослідження є механізми й інструменти міжнародного співробітництва, які використовуються для відновлення довкілля в умовах збройних конфліктів, зокрема з урахуванням сучасної ситуації в Україні.

Метою роботи є визначення механізмів міжнародної співпраці у сфері екологічного відновлення після збройних конфліктів і виокремлення ефективних підходів і стратегій для залучення міжнародної підтримки у цьому процесі в контексті російсько-української війни.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні завдання:

- розкрити особливості екологізації міжнародних відносин у контексті сталого розвитку на сучасному етапі;
- охарактеризувати екологічний вимір збройних конфліктів і проаналізувати наукові підходи до вирішення екологічних проблем, що виникають внаслідок збройних конфліктів;
- визначити концептуальні й теоретичні засади магістерського дослідження, в тому числі джерельну й методологічну основу;
- здійснити огляд міжнародних нормативних документів та угод, що регулюють екологічну безпеку та відновлення довкілля;
- розглянути основні форми міжнародної екологічної співпраці та виділити ті, що стосуються відновлення територій після збройних конфліктів;
- розкрити роль ООН у процесах екологічного відновлення після збройних конфліктів;
- порівняти двосторонню та багатосторонню міжнародну допомогу у відновленні довкілля після конфліктів з акцентом на успішних прикладах такої співпраці;

- визначити роль провідних екологічних акторів у відновленні після збройного конфлікту, особливо ЮНЕП і ЄС;
- охарактеризувати екологічні наслідки війни в Україні та наявні міжнародні проекти і програми з відновлення довкілля;
- здійснити SWOT-аналіз міжнародної екологічної співпраці щодо України;
- виявити потенціал партнерства з ключовими міжнародними організаціями та державами у подоланні екологічних наслідків російсько-української війни;
- надати рекомендації для розширення екологічних партнерств України.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні основних підходів та механізмів забезпечення відновлення довкілля в умовах російсько-української війни із залученням міжнародного досвіду та розширенні цієї бази. У магістерській роботі привернута увага до важливості адаптації міжнародних екологічних стандартів до українських умов, що сприятиме довготривалості процесів відновлення довкілля.

Науково-практична значущість роботи полягає в можливості використання результатів дослідження для розробки ефективних стратегій екологічного відновлення в Україні на основі міжнародного досвіду. Це сприяє зміцненню співпраці з міжнародними партнерами та підвищенню ефективності відновлювальних заходів.

Практичне значення магістерського дослідження виявляється у можливості використання основних положень і висновків в рамках освітніх курсів або навчальних дисциплін з розбудови миру, екологічної дипломатії, діяльності міжнародних організацій, зовнішньої політики України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної (магістерської) роботи були представлені на міжнародних конференціях, зокрема на конференції “Трансформація світового порядку крізь призму війни

та миру” (24 квітня 2024 р.) на тему: “International Cooperation on environmental restoration as a result of armed conflict: integration of AI tools”.

Структура роботи. Кваліфікаційна (магістерська) робота складається зі вступу, трьох розділів, 14 параграфів, висновків, списку використаних джерел і літератури (78 найменувань). Загальний обсяг роботи 78 сторінок (основний текст становить 70 сторінок), має чотири рисунки й одну таблицю.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ, СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Екологізація міжнародних відносин та екологічний вимір збройних конфліктів

У сучасному світі екологічні проблеми набули глобальних масштабів і стали однією з центральних тем міжнародних відносин. Поширення глобалізації, яка охоплює економічні, соціальні та політичні аспекти, спричинило низку екологічних проблем, таких як виснаження природних ресурсів, збільшення забруднення та зміна клімату. Завдяки цим факторам зв'язок між глобалізацією та екологією став предметом міждисциплінарних досліджень, які поєднують теорії міжнародних відносин, економіки, екології та соціальних наук.

У контексті сталого розвитку, де центральним принципом є досягнення балансу між економічним розвитком, соціальним прогресом і захистом навколишнього середовища, екологізація міжнародних відносин відіграє особливо важливу роль. Глобалізація посилила міжнародний характер багатьох екологічних проблем, таких як зміна клімату, які потребують тісної співпраці між країнами для ефективного вирішення. Обговорення цих питань на глобальних форумах, таких як кліматичні саміти ООН, і реалізація міжнародних угод, таких як Паризька угода [66], демонструють важливість спільних дій для зменшення викидів парникових газів і боротьби зі зміною клімату.

Інтеграція екологічного виміру в сферу міжнародних відносин стала необхідною у відповідь на численні екологічні виклики, які загрожують як екосистемам, так і суспільству. Це породило нову сферу досліджень, яка екологічні проблеми розглядає в контексті міжнародної безпеки, глобального управління ресурсами та екологічної політики. Такий підхід стимулює розвиток

теоретичних досліджень, які охоплюють різні аспекти науки про міжнародні відносини.

Існують різні теоретичні школи, які розглядають екологічні проблеми, забезпечуючи тим самим багатовимірний підхід до їх вирішення.

Неоліберальний інституціоналізм підкреслює роль міжнародних організацій і правових режимів у вирішенні екологічних проблем. Відповідно до теорії режиму, запропонованої Робертом Кеохейном розкритих у його роботах «After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy» (1984) [57], «International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory» (1989) [58], «Power and Interdependence» (1977) [59] у співпраці з Дж. Наєм.

Міжнародні правові інституції допомагають підтримувати порядок у сфері управління навколишнім середовищем, забезпечуючи дотримання норм і стандартів, спрямованих на зменшення забруднення та захист природних ресурсів. Девід Віктор теж у своїх роботах пише про міжнародні організації, такі як ООН, створюють нормативні рамки та механізми контролю, які сприяють співпраці між країнами у вирішенні глобальних екологічних проблем «The Regime Complex for Climate Change» (with Robert Keohane and M. Grubb, 2011) [60], «Global Environmental Governance: A Review and Prospects for the Future» (2011) [75].

Представники критичних студій, зокрема *Копенгагенської школи міжнародних відносин*, такі як Баррі Б'юзен, Оле Вівер, Й. де Вільде у роботах «People, States & Fear: The National Security Problem in International Relations» (1983) [43], «Security: A New Framework for Analysis» (1998) [44], «Securitization and Desecuritization» (1995) [77], «Insecurity, Security, and Asecurity in the West European Non-war Community» (1998) [76] розробили теорію сек'юритизації, яка розглядає екологічні проблеми як загрозу національній безпеці. Екологічний баланс є складовою національного та регіонального комплексу безпеки. Деградація довкілля, на їхню думку, може

призвести до регіональної дестабілізації, виникнення конфліктів, загроз життю та безпеці людей.

Паризька школа критичних студій під керівництвом Дідьє Біго досліджує зв'язок між глобалізацією та екологією. У роботах Д.Біго «Policing the European Union: Dilemmas of cooperation and the dynamics of competition (with Elspeth Guild» (1999) [40] та «International Political Sociology: The politics of insecurity» (2016) [41] підкреслюється, що нерівний доступ до природних ресурсів і екологічні проблеми можуть загострити соціальні конфлікти та підірвати стабільність у глобалізованому світі.

Англійська школа міжнародних відносин, до якої входять такі вчені, як Гедлі Булл, у роботі «The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics» (1977) [42] підкреслює важливість міжнародної спільноти у вирішенні екологічних проблем. Екологічна безпека, на їхню думку, є невід'ємною частиною міжнародної безпеки, і міжнародні інституції повинні відігравати центральну роль у забезпеченні стабільності шляхом управління природними ресурсами та збереженням екосистем. Англійська школа також розглядає екологічну безпеку як окремий компонент загальної безпеки, що потребує конкретних заходів і міжнародної координації для вирішення екологічних ризиків.

Постмодерністський підхід, менш активно досліджуючи екологічну безпеку, пропонує глибокий критичний аналіз екологічної політики, розглядаючи її крізь призму соціальних і культурних процесів. Постмодерністи, такі як Ешлі Річард і Роб Вокер, наголошують, що екологічні проблеми слід розглядати в контексті глобальних дискурсів, які формують суспільне сприйняття природи та визначають екологічну політику «Postmodernism and Environmental Ethics» (1999) [64], «Environmental Justice: Concepts, Evidence and Politics» (2012) [78]. Вони звертають увагу на необхідність усвідомлення впливу глобалізації та різноманітних ідеологій на ставлення до природи.

Школа миру та конфліктології (*Peace and Conflict Studies*) розглядає екологічні проблеми в контексті відновлення миру та стабільності. Екологічна безпека, на думку таких учених, як Йохан Гальтунг, є ключовим елементом розбудови миру, особливо в регіонах, які постраждали від конфлікту [5]. Відновлення природних ресурсів та екосистем є важливою складовою сталого миру, який включає роботу з громадами та місцевим населенням для зменшення екологічних ризиків. Це особливо актуально для України, де війна спричинила значні екологічні проблеми, такі як забруднення води, вирубка лісів і деградація ґрунтів.

Отже, різні теоретичні школи пропонують унікальні підходи до екологізації міжнародних відносин, розглядаючи екологічні проблеми через призму безпеки, соціальної справедливості, сталого розвитку та глобального управління ресурсами. Це забезпечує широке розуміння проблем і залучає міжнародних партнерів до пошуку ефективних стратегій збереження довкілля. Включення екологічного виміру в міжнародні відносини є надзвичайно важливим, особливо в контексті сучасних конфліктів, які суттєво впливають на навколишнє середовище та вимагають глобального підходу для забезпечення сталого розвитку.

1.2. Стан вивчення проблеми

Проблема екологізації міжнародних відносин, особливо в контексті збройних конфліктів, стала актуальною у зв'язку з глобальними кліматичними викликами та загрозами, що виникають для довкілля під час військових дій. У сучасній літературі досліджуються різні аспекти цієї проблеми, включаючи міжнародне співробітництво для вирішення екологічних наслідків війни, взаємозв'язок екологічної безпеки та міжнародної політики, а також правові та інституційні механізми, що забезпечують ефективність таких заходів.

Аналізуючи масив літератури, яка була використана під час написання кваліфікаційної (магістерської) роботи, автор виділяє такі групи:

- теоретичні роботи;
- дослідження міжнародної екологічної співпраці за напрямками;
- наукові праці щодо екологічних наслідків війни в Україні.

Перша група досліджень акцентує увагу на таких аспектах:

- екологізація міжнародних відносин і сталий розвиток;
- екологічні наслідки збройних конфліктів;
- розбудова миру і захист довкілля.

Екологізація міжнародних відносин в умовах збройних конфліктів набуває особливого значення, оскільки військові дії призводять до значної екологічної шкоди, яка загрожує довкіллю, економіці та здоров'ю населення. Глобальні кліматичні виклики, а також руйнівний вплив військових дій на екосистеми змушують дослідників звернути увагу на взаємозв'язок екологічної безпеки та міжнародної політики. У сучасній науковій літературі висвітлюються різні аспекти цієї проблеми, зокрема роль міжнародних організацій у відновленні довкілля, правові механізми охорони природи під час конфліктів, важливість сталого розвитку.

При написанні магістерської роботи автор спирався на вже згадані в п.1.1. класичні роботи у сфері екологізації міжнародних відносин, а саме дослідження відомих іноземних учених Р.Кеохейна, Д.Віктора, О.Вівера, Б.Бьюзена, Й. де Вільде. Відносно міжнародної екологічної співпраці та її зв'язку з розбудовою миру та конфліктним врегулюванням актуальними є ідеї, які можна об'єднати в *інституційний підхід до управління зміною клімату*.

Так, у своїй роботі «Режимний комплекс для зміни клімату» Роберт Кеохейн і Девід Віктор пропонують концепцію «режимного комплексу», який об'єднує координацію між різними міжнародними установами для вирішення проблем зміни клімату [60]. Їхнє дослідження демонструє, що інтеграція міжнародних зусиль, зокрема ООН, ЄС, Зеленого кліматичного фонду та Світового банку, може забезпечити ефективну підтримку екологічної

стабільності в постконфліктних зонах, таких як Україна, де екологічні наслідки війни дуже серйозними. Робота Роберта Кеохейна та Девіда Віктора підкреслює важливість координації між різними міжнародними організаціями у вирішенні кліматичних проблем. Ця концепція використовується для обґрунтування необхідності міжнародної координації екологічного відновлення та створення інтегрованої екологічної політики.

Критична школа міжнародних відносин і теорія сек'юритизації, розроблена Баррі Бьюзенем і Оле Уівером, як було вже описано вище, підкреслюють важливість розгляду екологічних проблем як загроз національній і глобальній безпеці [60]. Їхній підхід підкреслює зв'язок між соціальними, політичними та екологічними факторами, наголошуючи на тому, що погіршення стану навколишнього середовища може посилити конфлікти та соціальну нестабільність, особливо в регіонах, які вже постраждали від війни. У цьому контексті міжнародна спільнота приділяє все більше уваги питанням екологічної безпеки та зниження екологічних ризиків, які можуть поширюватися на сусідні країни та регіони. Екологічні проблеми як загроза національній безпеці мають особливе значення для регіонів, які постраждали від війни. Цей підхід допомагає виявити вплив війни на екологію та підкреслює необхідність міжнародного втручання для подолання екологічних загроз.

На основі аналізу стану дослідження проблеми можна зробити висновок, що екологізація міжнародних відносин в умовах збройних конфліктів є надзвичайно актуальною темою. Сучасні дослідження вказують на необхідність інтеграції екологічного виміру в питання міжнародної безпеки, особливо в регіонах, які зазнали значних втрат внаслідок військових дій. Міжнародні інституції, правові режими та фінансові механізми є важливими інструментами для координації зусиль з відновлення природних ресурсів, що забезпечує стійкість і мир у постконфліктних зонах.

Досвід Кувейту після війни в Перській затоці [60], де був створений спеціальний компенсаційний фонд для фінансування відновлення екосистеми, є важливим прецедентом для інших країн. Міжнародне співтовариство визнає

необхідність фінансової підтримки регіонів, постраждалих від війни, що дозволяє швидко та ефективно відновлювати навколишнє середовище. Подібний підхід може бути корисним і для України, де міжнародна підтримка у створенні компенсаційних механізмів сприятиме відновленню природних ресурсів і забезпеченню екологічної стійкості в довгостроковій перспективі.

Українські дослідники також приділили увагу питанням екології в контексті вирішення міжнародних криз. Наприклад, дослідження Олександри Федунь зосереджено на ролі екологізації як важливого напрямку міжнародної політики у відповідь на глобальні виклики [30]. Розглядаються теоретичні підходи до екологічної безпеки та важливість міжнародної координації для зменшення екологічних ризиків. У статті А. Бохана "Міжнародна екологічна безпека: сучасні виміри та принципи реалізації" [2] розглядаються основні загрози екологічній безпеці в сучасному світі та шляхи їх подолання. Автор підкреслює важливість міжнародного співробітництва та екологічної дипломатії для досягнення сталого розвитку та збереження довкілля.

До *другої групи* наукових доробків входять дослідження міжнародної екологічної співпраці за напрямками. Зростання ролі міжнародних організацій у відновленні довкілля в постконфліктних регіонах свідчить про значний потенціал міжнародного співробітництва. Прикладом такого підходу є програма ЄС «Зелене відновлення для України» [12], де на очищення забруднених територій та відновлення природних ресурсів України виділено значні кошти. Подібні ініціативи реалізуються під егідою Світового банку та Зеленого кліматичного фонду, що підкреслює важливість міжнародної допомоги для зменшення екологічних загроз та забезпечення стійкості екосистем у постраждалих регіонах.

Цікавими є роботи І. Синякевича [27] та Д. Угрина [29], які ще кілька років тому наголошували на необхідності кореляції державної політики відповідно до концепції сталого розвитку та необхідності диверсифікації економіки. І. Синякевич також у своїй статті "Екологізація розвитку: об'єктивна необхідність, методи, пріоритети" [27] досліджує концепцію екологізації

розвитку, розглядаючи її як об'єктивну необхідність для досягнення сталого розвитку. Він аналізує методи та пріоритети екологізації, підкреслюючи важливість впровадження екологічно безпечних технологій та раціонального використання природних ресурсів.

Д.Угрин у своїй статті "Співробітництво ООН з неурядовими організаціями в галузі охорони навколишнього середовища" [29] розглядає співпрацю ООН з неурядовими організаціями (далі - НУО) у сфері охорони навколишнього середовища. Він аналізує роль НУО у формуванні та реалізації екологічної політики ООН, а також їхній внесок у вирішення глобальних екологічних проблем.

Третя група досліджень - це наукові праці щодо екологічних наслідків війни в Україні. Дослідження "Environmental Consequences of Russian War in Ukraine: War Damages and Beyond" опубліковане в журналі «UWEC» [49], підкреслює значні екологічні наслідки, спричинені військовими діями в Україні, зокрема руйнування екосистем, забруднення водних ресурсів та деградацію земель. Ці процеси створюють довгострокові екологічні ризики для здоров'я місцевого населення та стабільності екосистем. Щоб подолати такі наслідки, міжнародні організації, такі як Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP) і Європейський Союз, розробляють комплексні екологічні програми, спрямовані на відновлення постраждалих територій і збереження природних ресурсів.

У роботі О. Крамаренко "Збитки екології внаслідок війни" [15] досліджуються екологічні наслідки збройного конфлікту в Україні. Авторка аналізує різні види екологічних злочинів, скоєних російськими військами, включаючи знищення лісів, забруднення водних ресурсів та ґрунтів, а також негативний вплив на біорізноманіття [15]. Вона підкреслює необхідність міжнародної співпраці для оцінки та відшкодування збитків, завданих довкіллю України.

Д. Нальотов у статті "Екологічне спустошення від війни: проблеми, які будуть вирішуватись поколіннями" [21] розглядає довгострокові екологічні

наслідки війни в Україні. Він зосереджується на проблемах забруднення ґрунтів та водних ресурсів, а також на руйнуванні екосистем. Автор підкреслює, що для подолання цих наслідків будуть потрібні десятиліття та значні міжнародні зусилля [21].

Колективне дослідження А. Сплодитель, В. Строкаль, М. Прищепа, О.Афанасьєва, І. Яковенко, М. Марушевський "Забруднення земель внаслідок агресії Росії проти України" [11] детально аналізує проблему забруднення земель в Україні внаслідок бойових дій. Автори досліджують різні види забруднень, їхній вплив на здоров'я людей та екосистеми, а також пропонують шляхи вирішення цієї проблеми.

Усі три роботи досліджують екологічні наслідки війни в Україні, але фокусуються на різних аспектах цієї проблеми. О. Крамаренко зосереджується на екологічних злочинах та відшкодуванні збитків, Д. Нальотов розглядає довгострокові наслідки для екосистем, а колектив авторів під керівництвом А. Сплодитель та В. Строкаль детально аналізує проблему забруднення земель.

Отже, аналіз літератури показує, що екологічні наслідки війни в Україні є предметом активного вивчення, а міжнародна співпраця розглядається як ключовий фактор успішного відновлення довкілля.

1.3 Джерельна база і методологія дослідження

Джерельну базу дослідження складає широкий спектр документів, що розкривають різноманітні аспекти міжнародної співпраці у сфері захисту довкілля та екологічного відновлення після збройних конфліктів. Умовно за критерієм походження автор поділив усі джерела, використані в кваліфікаційній (магістерській) роботі, на такі групи:

- міжнародно-правові акти;
- документи інших міжнародних організацій і форумів;
- стратегічні документи;

- документи органів державної влади України
- виступів і промов державних і громадських діячів;
- матеріали прес-конференцій, зустрічей, нарад;
- матеріали засобів масової інформації.

Основою дослідження є міжнародні нормативні акти, що регулюють глобальну координацію у сфері екологічної безпеки та охорони навколишнього середовища (*джерела першої групи*). Важливими для магістерського дослідження були Конвенція ООН про зміну клімату (РКЗК ООН, 1992 р.) [67] і Паризька угода (2015 р.) [66]. Ці документи встановлюють глобальні зобов'язання держав у сфері зміни клімату, спрямовані на скорочення викидів парникових газів та адаптацію до зміни клімату. Приклади фінансування через Зелений кліматичний фонд [54], важливий компонент Паризької угоди, обговорюються в розділах 2 і 3, де підкреслюється роль міжнародного співробітництва та фінансової підтримки у відновленні екосистем.

Конвенція про біологічне різноманіття (CBD) 1992 р. спрямована на збереження біорізноманіття та забезпечення сталого розвитку [63]. Біорізноманіття є важливим елементом для відновлення екосистем у постконфліктних районах, як у випадку України, де війна завдала значної шкоди природному середовищу. Розділ 3 використовує положення цієї конвенції для обґрунтування необхідності збереження біорізноманіття в процесі відновлення [63].

Рамсарська конвенція про водно-болотні угіддя передбачає захист водно-болотних угідь, які мають вирішальне значення для збереження водних ресурсів і біорізноманіття. У розділі 2 розглядається вплив війни на водні ресурси України та підкреслюється необхідність міжнародної підтримки для відновлення водних екосистем [13].

Реалізація Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням безпосередньо пов'язана з наслідками збройних конфліктів. Небезпечні відходи утворюються під час військових дій і потребують особливих умов для їх транспортування та

утилізації. Розділ 2 стосується утилізації небезпечних відходів за підтримки міжнародних організацій, наголошуючи на важливості міжнародних стандартів щодо їх безпечного зберігання та поводження [3].

Другу групу джерел становлять документи інших міжнародних організацій і форумів, які відіграють важливу роль у дослідженні. Серед них ключове місце посідають документи Європейського Союзу, зокрема, звіти та аналітичні матеріали щодо екологічної політики ЄС, а також рамкові угоди та програми ЄС з екологічного відновлення, такі як "Green Recovery Ukraine" [22]. Ці документи дозволяють проаналізувати підходи ЄС до вирішення екологічних проблем, пов'язаних зі збройними конфліктами, та оцінити їх потенціал для України.

Важливим джерелом є також Спільне комюніке за підсумками саміту миру, який відбувся 16.06.2024 р. [28]. Цей документ містить інформацію про міжнародні зобов'язання щодо підтримки України у відновленні довкілля та окреслює основні напрямки співпраці. Аналіз комюніке дозволяє зрозуміти позицію міжнародної спільноти щодо екологічних наслідків війни в Україні та визначити потенційні джерела фінансування та підтримки.

Третя група джерел - стратегічні документи (концепції, стратегії, плани). До цієї групи входять документи, що визначають основні напрямки та принципи екологічної політики України та міжнародних організацій у контексті відновлення довкілля після збройних конфліктів. Наприклад, Концепція стратегії повоєнного відновлення та розвитку України [14] визначає загальні цілі та пріоритети відбудови країни, включаючи екологічні аспекти, такі як відновлення природних ресурсів, модернізація екологічної інфраструктури та забезпечення екологічної безпеки. План відновлення України [14] конкретизує цілі та заходи з відновлення, включаючи екологічні проекти, спрямовані на очищення забруднених територій, відновлення водних ресурсів та збереження біорізноманіття.

Документи органів державної влади (*четверта група джерел*) переважно представлені напрацюваннями Міністерства захисту довкілля та природних

ресурсів України [18]. Наприклад, звіт про екологічні наслідки російської війни в Україні [12]. У цьому звіті детально описано екологічну шкоду, спричинену війною, наприклад забруднення води та деградацію ґрунту. Дані звіту, описують програми очищення та відновлення, які підтримують такі міжнародні організації, як Зелений кліматичний фонд та Європейський Союз.

Автором магістерського дослідження було також використано матеріали прес-конференцій, зустрічей, нарад (*джерела п'ятої групи*), зокрема, матеріали Ukraine Recovery Conference 2024 [71], Ukraine Recovery Conference (Lugano) [72], а також брифінги та прес-конференції представників Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. Ці матеріали містять заяви посадовців, експертів та представників громадськості, які дозволяють глибше зрозуміти проблеми та виклики, пов'язані з відновленням довкілля в Україні.

Серед виступів і промов державних і громадських діячів (*джерела шостої групи*) виділимо промову Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала на конференції з обговорення пункту 8 "Екологічна безпека" Формули миру Президента України [23]. У цій промові Прем'єр-міністр окреслив основні напрямки екологічної політики України у контексті відновлення після війни, а також наголосив на важливості міжнародної співпраці для досягнення цілей сталого розвитку.

Сьома група джерел - матеріали засобів масової інформації - представлена публікаціями в інтернет-виданнях "Українська правда", "Слово і Діло", NV.ua, Agropolit.com, Dyvys.info. Ці джерела допомогли автору зібрати актуальну інформацію про екологічні наслідки війни в Україні, а також про хід реалізації програм з відновлення довкілля.

Зокрема, публікації в "Українській правді" та NV.ua містять аналітичні матеріали та інтерв'ю з експертами, які дозволяють глибше зрозуміти проблеми та виклики, пов'язані з відновленням довкілля. "Слово і Діло" та Agropolit.com надають статистичні дані та інформацію про конкретні проекти з відновлення, що допомагає оцінити масштаби збитків та ефективність міжнародної допомоги. Dyvys.info публікує новини та статті про екологічні ініціативи, що

реалізуються в Україні, та про участь громадськості у вирішенні екологічних проблем.

Методологічною основою дослідження є *міждисциплінарний підхід*, який забезпечує комплексний підхід до вивчення проблеми. Він поєднує екологічні, політичні та економічні аспекти для аналізу впливу конфліктів на навколишнє середовище та вивчення міжнародних програм відновлення екосистем. Цей підхід допомагає висвітлити взаємодію між міжнародними організаціями та державними установами у сфері екологічного відновлення.

Серед основних методів дослідження автором було використано *аналітико-синтетичний метод* для аналізу міжнародних конвенцій і угод, які регулюють зобов'язання держав у сфері охорони навколишнього середовища. Це дозволяє оцінити, як міжнародні зобов'язання, зокрема в рамках UNFCCC та CBD, впливають на екологічну політику України.

Порівняльний метод використовується для порівняння підходів до екологічного відновлення та управління ризиками в Україні та інших постконфліктних регіонах, таких як Кувейт після війни в Перській затоці. Це дозволяє нам зрозуміти, які міжнародні механізми підтримки є найефективнішими.

Метод кейсів використано для аналізу конкретних прикладів інтеграції міжнародного досвіду у відновлення довкілля після конфліктів. Розглянуто кейси успішної співпраці з міжнародними організаціями, такими як ЮНЕП, ЄС, Світовий банк та Зелений кліматичний фонд, з метою виявлення кращих практик та адаптації їх до українського контексту.

Метод прогнозування використано для визначення перспектив міжнародної співпраці у відновленні довкілля України. На основі аналізу поточних тенденцій та прогнозів розвитку екологічної ситуації, цей метод дозволяє оцінити потенційні напрями співпраці з міжнародними організаціями та державами-донорами, такими як США, Канада, Японія та країни ЄС.

Таким чином, джерельна база дослідження включає комплекс документів, що дозволяє всебічно охопити тему екологічних наслідків збройних конфліктів та можливості міжнародного співробітництва у відновленні довкілля. Описана вище методологія дослідження забезпечує інтегроване бачення проблеми та дозволяє визначити ефективні механізми міжнародної підтримки для відновлення постраждалих екосистем.



РОЗДІЛ 2

ВПЛИВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА ЕКОЛОГІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ГЛОБАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

2.1 Основні форми міжнародної екологічної співпраці

У сучасному глобалізованому світі екологічні виклики стають одним з основних питань міжнародного порядку денного. Охорона навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів, безпека й охорона довкілля, подолання наслідків його забруднення після збройних конфліктів - усі ці проблеми потребують спільних зусиль країн, міжнародних організацій, неурядових установ та громадських організацій.

Станом на 2024 рік напрацьовано велику кількість *форм міжнародної екологічної співпраці* на глобальному та регіональному рівні, серед яких виділимо наступні.

1. *Міжнародно-правове співробітництво держав*: фактично це вироблення загального підходу до вирішення проблем довкілля, раціонального використання природних ресурсів, запобігання та усунення негативних наслідків антропогенного впливу на навколишнє середовище. Цей напрям співпраці реалізується через розробку, узгодження, підписання та ратифікацію міжнародних угод і конвенцій. Міжнародні правові документи створюють нормативну базу для регулювання екологічної діяльності та забезпечення екологічної безпеки.

Наприклад, Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (UNFCCC) [66] та Паризька угода [65] спрямовані на боротьбу з глобальним потеплінням шляхом скорочення викидів парникових газів та адаптації до змін клімату. Конвенція про біологічне різноманіття [65] має на меті збереження біорізноманіття та сталий розвиток. Рамсарська конвенція про водно-болотні угіддя [13] забезпечує охорону водно-болотних екосистем, а Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів [3] регулює поводження з небезпечними відходами. Ці документи забезпечують рамки для

національних стратегій країн та створюють платформи для координації їхніх зусиль.

2. Участь у роботі спеціалізованих міжнародних екологічних організацій.

Здебільшого це взаємодія по лінії інституцій системи ООН. Провідною є Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP) [72], яка забезпечує реалізацію екологічних проектів, таких як очищення забруднених територій та відновлення екосистем. Зелений кліматичний фонд (GCF) створено для фінансової підтримки проектів з адаптації до змін клімату та мітигації [54]. Світовий банк також фінансує екологічні проекти, спрямовані на управління водними ресурсами, боротьбу з деградацією земель тощо. На регіональному рівні, наприклад, Організація з безпеки та співробітництва в Дніпрі (ОБСД) реалізує програми очищення територій в постконфліктних регіонах.

3. Організація та проведення міжнародних конференцій та форумів з питань довкілля. Такі заходи є важливим майданчиком для обговорення актуальних екологічних проблем, обміну досвідом та вироблення спільних рішень. Конференції ООН з питань зміни клімату (COP), наприклад, збирають лідерів держав, експертів та громадськість для обговорення глобальних екологічних проблем та вироблення стратегій сталого розвитку.

До прикладу, Конференція ООН зі сталого розвитку Ріо+20 (2012) стала важливою подією для розвитку міжнародного екологічного співробітництва. Під час цієї конференції було прийнято документ "Майбутнє, якого ми прагнемо", який визначив ключові напрямки сталого розвитку та екологічної безпеки. Такі конференції та форуми відіграють важливу роль у формуванні міжнародної екологічної політики, обміні знаннями та координації зусиль держав у вирішенні екологічних проблем.

4. Білатеральні та регіональні програми реалізуються за участі двох або кількох країн, що діють у межах спільних екологічних інтересів. Наприклад, Програма Ecoactions, або Екодія спрямована на очищення забруднених територій в Україні [6]. Рамкові угоди ЄС з екологічного відновлення,

наприклад, “Green Recovery Ukraine” [46], спрямовані на європейське фінансування екологічного відновлення.

5. *Міжпарламентська співпраця* також реалізується на постійній основі. Основні напрямки взаємодії - це вирішення глобальних і регіональних екологічних проблем; спільне використання універсальних, багатонаціональних і транскордонних природних об'єктів; координація з урядами для реалізації міжнародних екологічних програм і проектів тощо. Прикладом такої форми співпраці є діяльність Парламентської асамблеї ОБСЄ. [52] Вона регулярно проводить засідання комітетів та пленарні засідання, на яких обговорюються питання екологічної безпеки, зміни клімату та сталого розвитку. Асамблея також розробляє рекомендації для національних парламентів щодо вдосконалення екологічного законодавства та сприяння міжнародному співробітництву.

Ще одним прикладом є міжпарламентські групи співпраці. Такі групи створюються між парламентами різних країн для обговорення спільних екологічних проблем та координації дій. Наприклад, міжпарламентська група співпраці України та Німеччини може обговорювати питання транскордонного забруднення річок або спільні проекти з відновлення лісів [69].

6. *Співпраця окремих держав з міжнародними природоохоронними організаціями* для координації спільної діяльності в галузі охорони довкілля. Це також включає обмін досвідом, інформаційними технологіями та інформацією в галузі. Україна інтенсивно взаємодіє з Всесвітнім фондом природи (WWF). WWF бере активну участь у відновленні лісів України, особливо в регіонах, постраждалих від бойових дій. Фонд реалізує проекти з лісовідновлення, захисту рідкісних видів тварин та рослин, а також з протидії незаконним рубкам. Міжнародний союз охорони природи (IUCN) надає Україні експертну та консультативну підтримку з питань збереження біорізноманіття, створення національних парків та розвитку екотуризму. Greenpeace проводить кампанії на захист лісів та степів України, протидіє забрудненню довкілля та сприяє розвитку відновлюваної енергетики. Взаємодія з цими організаціями дозволяє

Україні впроваджувати передові практики охорони природи, отримувати фінансову та технічну допомогу, а також підвищувати екологічну свідомість населення.

7. *Партнерство з громадянським суспільством.* Участь громадськості, громадських організацій та бізнес-структур у міжнародному екологічному співробітництві є невід'ємною складовою вирішення глобальних екологічних проблем і реалізації Цілей сталого розвитку ООН. Неурядові організації (далі - НУО), такі як WWF та Greenpeace, активно долучаються до екологічних ініціатив, спрямованих на збереження довкілля. Вони реалізують проекти з висадки дерев, відновлення річок, очищення водойм в регіонах, постраждалих від конфліктів.

8. *Освіта та обмін знаннями.* Міжнародні конференції, форуми та освітні програми сприяють поширенню досвіду в сфері екологічного управління. Наприклад, міжнародні конференції UNEP або тренінгові програми Green Climate Fund спрямовані на підвищення компетентності державних службовців.

Отже, форми міжнародної екологічної співпраці являють собою багатоаспектний процес, що включає нормативні акти, діяльність організацій, фінансові механізми, регіональні програми та освітні ініціативи. Залучення усіх зацікавлених сторін дозволяє забезпечити стійкий розвиток та ефективне управління природними ресурсами.

2.2 ООН у процесах екологічного відновлення після збройних конфліктів

Міжнародні організації є основними акторами співпраці у сфері екології. Кооперація з ними пронизує абсолютно всі перелічені вище форми міжнародного співробітництва у сфері довкілля. Особливо гостро стоїть це питання в контексті подолання наслідків збройного конфлікту, коли без посередництва, координації та залучення міжнародних екологічних організацій і спеціалізованих організацій структури ООН неможливо обійтися.

Кейс ООН є показовим. Організація Об'єднаних Націй займає центральне місце в координації зусиль із відновлення довкілля у країнах, що постраждали від збройних конфліктів. Вона діє як платформа для залучення країн-членів до екологічних ініціатив, забезпечення фінансування, надання експертної підтримки та контролю за дотриманням міжнародних стандартів екологічної безпеки. На думку автора магістерської роботи, роль ООН виходить за межі простого координатора: вона об'єднує різноманітні напрями допомоги, щоб забезпечити стійке відновлення екосистем та допомогти країнам адаптуватися до нових умов, які виникли після конфліктів.

Основними напрямками діяльності ООН у цій сфері є:

- зменшення шкоди довкіллю, спричиненої збройними діями;
- реабілітація пошкоджених екосистем;
- очищення територій від забруднення;
- запобігання подальшим екологічним ризикам;
- розробка політик сталого використання ресурсів на національному та міжнародному рівнях.

ООН відіграє багатofункціональну роль у відновленні довкілля через програми, спрямовані на координацію дій міжнародних партнерів та урядів, впровадження заходів із відновлення і розвитку, а також розробку стратегій, які дозволяють країнам забезпечити сталість відновлення та мінімізувати ризики для екосистем у майбутньому [67].

Розглянемо детальніше завдання та функції ООН у сфері екологічного відновлення.

1. *Координація міжнародної допомоги.* ООН забезпечує ефективну взаємодію між країнами, міжнародними організаціями та приватним сектором. Організація об'єднує зусилля партнерів для мобілізації ресурсів та організації програм, що забезпечують сталість відновлення довкілля. Наприклад, у рамках Програми ООН з навколишнього середовища (UNEP), до якої долучилися понад 90 країн, включно з Іраком, Сирією, Сомалі та Афганістаном, було організовано проекти з оцінки екологічної шкоди, забезпечення фінансування та технічної

підтримки для відновлення екосистем [73]. Це дозволило значною мірою поліпшити ситуацію із забрудненням водних та земельних ресурсів, а також зменшити негативний вплив конфліктів на місцеві громади.

2. *Екологічна експертиза та оцінка впливу.* Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP) виконує функцію оцінки екологічних наслідків конфліктів і визначення першочергових заходів для стабілізації екосистем. За даними UNEP, в Сирії збройний конфлікт спричинив руйнування понад 30% інфраструктури водопостачання, що призвело до значного погіршення якості питної води для понад 10 мільйонів людей [62]. Оцінка впливу дозволяє обґрунтовано визначати пріоритети у розподілі фінансових ресурсів та залученні додаткової допомоги, спрямованої на очищення та відновлення інфраструктури.

3. *Фінансова підтримка та інвестиції.* ООН забезпечує фінансову підтримку постконфліктним країнам через такі інструменти, як Зелений кліматичний фонд (Green Climate Fund) [54], що став одним із найважливіших інструментів для фінансування екологічних проєктів. Так, Green Climate Fund виділив близько 8 мільярдів доларів для проєктів, спрямованих на екологічну стабілізацію в країнах, що розвиваються [46]. Ці кошти дозволили не лише розпочати відновлення зруйнованих лісів та земель, а й запровадити програми адаптації до змін клімату, що є важливими для довготривалої екологічної стабільності у країнах, які потерпають від наслідків збройних конфліктів.

Зазначені завдання та функції здійснюються через програми ООН та відповідні інструменти екологічного відновлення. Програми ООН з екологічного відновлення охоплюють широкий спектр заходів, від очищення забруднених територій до стабілізації кліматичних умов.

Провідну роль у цих процесах відіграє *Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP)* [73]. UNEP реалізує проєкти з очищення земель від токсичних відходів, відновлення лісових екосистем та розвитку сталого землекористування. Наприклад, за останні роки в рамках програми UNEP з постконфліктних екологічних оцінок (англ. Post-crisis environmental assessment)

було проведено екологічну експертизу в понад 20 постконфліктних зонах, включаючи Боснію і Герцеговину, Ірак, Афганістан, Сирію, Ліван[61]. Масштабна така оцінка здійснювалася в період з 1999 по 2003 рік. У результаті очищення земель і відновлення лісів сприяло стабілізації ґрунтів на площі понад 50 тисяч гектарів [72], що є життєво важливим для збереження біорізноманіття та забезпечення екологічної безпеки місцевих громад.

Зелений кліматичний фонд (Green Climate Fund) є не менш важливим з огляду на наслідки збройних конфліктів для навколишнього середовища. Зелений кліматичний фонд підтримує проекти з адаптації до змін клімату та захисту земельних ресурсів. У 2020 році фонд виділив 200 мільйонів доларів на підтримку проектів з відновлення ґрунтів та боротьби з деградацією земель в Африці, що сприяло зниженню рівня ерозії ґрунтів на 25% [54]. Завдяки такій підтримці країни, що постраждали від конфліктів, можуть впроваджувати програми сталого розвитку, які запобігають погіршенню екологічної ситуації у довгостроковій перспективі.

Окрім реалізації проектів в рамках Зеленого кліматичного фонду або ЮНЕП, ООН координує операції з розмінування та очищення територій. У країнах, де території забруднені вибухонебезпечними залишками після збройних дій. На постійній основі ООН модерує ініціативи і проекти з розмінування та відновлення земель. Наприклад, в Афганістані за підтримки ООН було очищено понад одну тисячу гектарів землі, що дозволило повернути території для сільськогосподарського використання і дало можливість понад 50 тисячам місцевих жителів повернутися до роботи [62].

Окреслені сфери діяльності та проекти висвітлюють лише незначний відсоток тієї надважливої діяльності, яка здійснюється на постійній основі в усіх куточках світу. Проекти ООН мають не лише екологічну, а й соціально-економічну цінність, оскільки сприяють розвитку місцевих громад і відновленню економічної активності.

Діяльність ООН у сфері екологічного відновлення після конфліктів є масштабною і багатовимірною, оскільки об'єднує екологічні, соціальні та

економічні аспекти відновлення. Завдяки своїм програмам, інструментам і фінансовій підтримці ООН сприяє реальним змінам у постконфліктних зонах, забезпечуючи не лише відновлення довкілля, а й покращення якості життя для місцевих громад. Отже, міжнародна співпраця у сфері екологічного відновлення під егідою ООН залишається невід'ємною частиною глобальних зусиль, спрямованих на подолання наслідків конфліктів та збереження екологічної стабільності на планеті.

2.3 Двостороння та багатостороння міжнародна допомога у сфері екологічного відновлення

Окрім глобальних програм під егідою ООН, регіональні багатосторонні та двосторонні ініціативи роблять суттєвий внесок у процес екологічного відновлення територій, що постраждали від збройних конфліктів. Вони забезпечують гнучкий підхід, який дозволяє адаптувати міжнародні екологічні стандарти та ресурси до конкретних потреб і умов кожного регіону. Координація дій між державами-донорами, місцевими організаціями та міжнародними партнерами значно посилює ефективність екологічних проєктів, сприяє обміну досвідом та полегшує доступ до фінансових і технічних ресурсів.

Основні напрями двосторонньої та багатосторонньої допомоги у сфері екологічного відновлення можна виділити наступні.

1. *Фінансова підтримка.* Фінансування екологічних проєктів від держав-донорів є одним із ключових чинників успішного відновлення у постконфліктних зонах. Європейський Союз, Сполучені Штати Америки та Японія виділяють значні кошти на відновлення природних ресурсів, відновлення забруднених територій та збереження біорізноманіття. Протягом 2010-2020 років ЄС інвестував понад 100 мільйонів євро у проєкти екологічного відновлення на Близькому Сході [65]. Кошти були спрямовані на зменшення забруднення, підтримку сільського господарства та очищення водних ресурсів,

що мало позитивний вплив на екологічну стабільність у регіоні та покращило умови життя місцевих громад.

Екологічні програми ЄС переважно зосереджені на підтримці природних ресурсів, відновленні біорізноманіття та інфраструктури у постконфліктних зонах. Так, у рамках програми відновлення в Сирії, (2017-2020) ЄС виділив 40 мільйонів євро на очищення забруднених ґрунтів і відновлення сільськогосподарських угідь [63]. Це дозволило частково стабілізувати аграрний сектор, відновити продуктивність земель та зменшити екологічні ризики для місцевих жителів. Такі програми ЄС підкреслюють важливість регіональної допомоги у забезпеченні сталого розвитку та довготривалої екологічної стабільності.

2. *Технічна допомога та обмін експертами.* Технічна підтримка з боку розвинених країн та міжнародних організацій є важливою складовою у процесах екологічного відновлення. Держави-донори, такі як США, часто залучають експертів для обміну знаннями з місцевими фахівцями, щоб забезпечити адаптацію міжнародних стандартів до місцевих умов. Наприклад, у співпраці з урядом Іраку (2018-2021) США надали технічну допомогу у створенні сучасних систем управління водними ресурсами, що дозволило покращити ефективність водопостачання на 20% [73]. Цей обмін експертними знаннями сприяв впровадженню передових практик управління природними ресурсами, які можуть використовуватися для відновлення інших екосистем у майбутньому.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі також реалізує низку подібних екологічних проєктів у країнах Східної Європи та Центральної Азії. Програма "Environment and Security Initiative" (2010-2023) дозволила очистити понад 15 тисяч гектарів забруднених територій в Україні та Молдові [52], що стало важливим кроком для поліпшення стану водних ресурсів і відновлення місцевих екосистем. ОБСЄ активно працює з місцевими органами влади, надаючи як технічну, так і фінансову підтримку, що дозволяє забезпечити сталий розвиток і екологічну стабільність у постконфліктних зонах.

3. *Регіональні програми.* Двосторонні та багатосторонні ініціативи часто реалізуються як частина ширших регіональних проєктів, спрямованих на вирішення спільних екологічних проблем. Одним із прикладів є програма "Clearing the Air", яка фінансується ЄС у співпраці з урядом Сирії (2019-2022) [65]. Ця програма має на меті зменшити забруднення повітря та поліпшити якість життя в громадах, що потерпали від військових дій. Подібні регіональні програми допомагають вирішувати проблеми, які виникають у зв'язку з конфліктами, зокрема забруднення повітря, води та ґрунтів.

Програма "Mediterranean Environmental Recovery" (2016-2021) від ЄС спрямована на відновлення морських екосистем і очищення узбережжя Середземного моря, що постраждали від бойових дій. У рамках цієї ініціативи було зібрано та утилізовано близько 30 тисяч тонн сміття, що сприяло покращенню біорізноманіття в регіоні та підвищенню якості води для 5 мільйонів людей [65]. Очищення морських екосистем є важливим не лише для відновлення природних ресурсів, але й для підтримки економіки регіону, де рибальство та туризм залежать від стану навколишнього середовища.

Регіональні організації, такі як Африканський Союз і Ліга арабських держав, підтримують екологічні ініціативи, спрямовані на подолання наслідків збройних конфліктів у регіоні Близького Сходу, Магрибу та Субсахарської Африки. Наприклад, у рамках ініціативи "Great Green Wall", розпочат в 2007 році, Африканський Союз об'єднав зусилля понад 20 країн для боротьби з опустелюванням і відновлення деградованих земель на території понад 8 мільйонів гектарів [52]. Ця ініціатива не лише допомагає зберігати біорізноманіття, але й сприяє зміцненню продовольчої безпеки та поліпшенню якості життя місцевого населення.

Досвід Кувейту, де після війни у Перській затоці (1991 р.) був створений спеціальний компенсаційний фонд для відновлення навколишнього середовища, показав, як фінансова підтримка може сприяти швидкому відновленню зруйнованих війною екосистем. Це важливий приклад для України, де подібний

механізм забезпечить стабільне фінансування ліквідації наслідків військових дій та охорони природних ресурсів.

Регіональні ініціативи та програми від двосторонніх і багатосторонніх партнерів демонструють, що екологічне відновлення після конфліктів є масштабним і багатоетапним процесом, який потребує комплексного підходу та тісної співпраці між усіма зацікавленими сторонами. Завдяки таким зусиллям вдасться не лише відновлювати екосистеми, але й створювати основу для сталого розвитку та зміцнення соціально-економічної стабільності у постраждалих регіонах.

2.4 Приклади успішної міжнародної співпраці: ЄС і екологічне відновлення після збройного конфлікту

Європейський Союз є провідним актором у питаннях екологічного відновлення після збройних конфліктів, здійснюючи фінансову, технічну та координаційну підтримку для країн, що потребують допомоги в подоланні екологічних наслідків війни. Основними напрямками такої співпраці є відновлення природних ресурсів, запобігання подальшій деградації довкілля, відбудова критичної екологічної інфраструктури та підтримка екологічно стійкого розвитку регіонів.

На думку автора магістерської роботи, доцільно виділити три основних напрямки міжнародної екологічної співпраці під егідою Європейського Союзу.

1. *Відновлення екосистем на Балканах.* Історично саме збройні конфлікти на теренах колишньої Югославії були каталізатором активізації діяльності ЄС як екологічного актора. Вони дали старт масштабним екологічним ініціативам, які поєднували післявоєнне відновлення, розбудову миру і сталий розвиток. Після конфліктів у країнах Західних Балкан ЄС запровадив низку екологічних програм, спрямованих на відновлення водних ресурсів, очищення ґрунтів і річок від забруднень, що виникли внаслідок збройних дій.

Однією з таких програм стала Ініціатива щодо чистих річок Балкан (Balkan Clean Rivers Initiative), реалізована у співпраці з місцевими органами влади та неурядовими організаціями. Загальний бюджет на відновлення водних ресурсів у регіоні, який був виділений ЄС, перевищив 50 мільйонів євро [65], що дало змогу створити інфраструктуру для очистки стічних вод і забезпечити належне управління водними ресурсами. Внаслідок цього якість питної води для місцевих громад покращилася на 30% [52], що підвищило рівень життя населення в постраждалих районах. Завдяки цій програмі було очищено понад 150 кілометрів річкових басейнів від хімічних забруднень, важких металів та залишків боєприпасів [65].

2. *Програма з відновлення лісів.* Значні лісові площі на Балканах постраждали від вирубок та використання вибухових речовин під час конфліктів 1990-х років. Для вирішення цієї проблеми ЄС реалізував Програму з відновлення лісів Балкан (Balkan Forest Restoration Program). У рамках цієї програми було відновлено близько 20 тисяч гектарів лісу, а на підтримку цих проєктів ЄС виділив близько 30 мільйонів євро [65].

Програма включала не тільки висадку нових дерев, але й моніторинг здоров'я лісових екосистем. Дані показують, що після впровадження проєкту рівень відновлення місцевих екосистем зріс на 40% [65], що є значним досягненням у сфері екологічного відновлення. Залучення місцевих громад до висадки дерев сприяло підвищенню екологічної свідомості населення, оскільки понад 5 тисяч місцевих мешканців взяли участь у висадці дерев і догляді за відновленими лісами.

3. *Відновлення сільськогосподарських угідь та підтримка сталого розвитку.* Оскільки значні площі сільськогосподарських земель були забруднені токсичними речовинами, які використовувалися під час бойових дій, ЄС започаткував низку програм з метою очищення ґрунтів.

Бюджет проєкту “Environmental Remediation Programme for the Western Balkans: склав 25 мільйонів євро [64], а серед заходів були видалення токсичних речовин із ґрунтів, підтримка переходу фермерів на методи органічного

землеробства та надання доступу до сучасного обладнання. Фінансування від ЄС дозволило місцевим громадам знову використовувати землю для сільського господарства, і, за оцінками ЄС, валова продукція сільського господарства в регіоні зросла на 20% [64]. У рамках проєкту Green Balkans було очищено понад 10 тисяч гектарів сільськогосподарських земель, що дозволило відновити продуктивність угідь на 60% [64].

4. Координація дій та партнерство з міжнародними організаціями

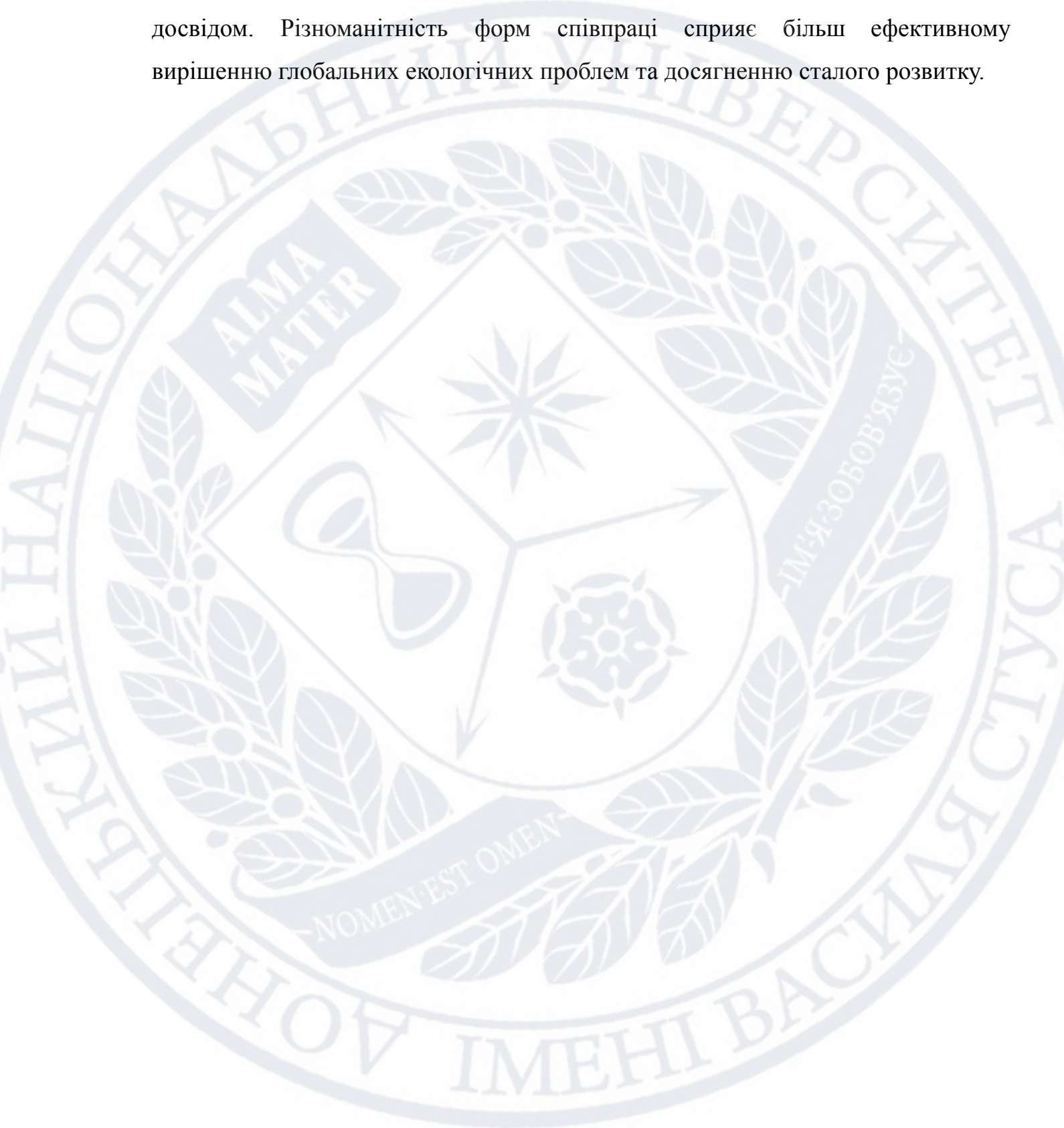
ЄС активно співпрацює з такими міжнародними організаціями, як ООН, Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP), а також місцевими урядами й неурядовими організаціями, щоб забезпечити комплексний підхід до екологічного відновлення. Співпраця з різними партнерами дозволяє ЄС залучати додаткові фінансові та людські ресурси, що значно підвищує ефективність екологічних ініціатив.

Наприклад, у партнерстві з Програмою ООН з навколишнього середовища було очищено 5 тисяч гектарів земель [73], які раніше використовувалися для військових навчань. Це дозволило знизити рівень забруднення ґрунтів на 70% [73], зробивши ці території придатними для безпечного землекористування. Спільні проєкти з мінімізації екологічних ризиків продовжуються, і їхній ефект вже позитивно впливає на екологічну стабільність у постконфліктних регіонах.

Приклади екологічного відновлення на Балканах показують, якою важливою є роль ЄС у процесі реабілітації постконфліктних територій. Завдяки інвестиціям у понад 100 мільйонів євро та координації зусиль з місцевими партнерами, ЄС створює довготривалі позитивні зміни в регіоні. Ці ініціативи не тільки сприяють відновленню довкілля, але й створюють можливості для економічного розвитку, залучаючи місцеве населення до участі в проєктах, що зміцнює соціально-економічну стабільність регіону.

Отже, міжнародна екологічна співпраця є багатогранним процесом, що охоплює різні форми взаємодії між державами, міжнародними організаціями та громадянським суспільством. Вона включає спільні зусилля у розробці та

імплементції екологічних норм, створенні та функціонуванні міжнародних організацій, реалізації спільних проектів, а також обміні інформацією та досвідом. Різноманітність форм співпраці сприяє більш ефективному вирішенню глобальних екологічних проблем та досягненню сталого розвитку.



РОЗДІЛ 3

ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ

3.1. Екологічні наслідки російсько-української війни в Україні

Російська агресія проти України має глибокі та руйнівні екологічні наслідки, вплинувши майже на всі аспекти екосистем - від ґрунту та водних ресурсів до повітря та біорізноманіття. Дослідження проведені Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України [12], Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) [50] та UWEC Workgroup [49] показують, що війна значно погіршила екологічну ситуацію, створивши серйозні ризики для здоров'я людей, стабільності клімату та стійкості екосистем у регіоні. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, станом на кінець липня 2024 року екологічні збитки від військових дій оцінюють у 56 мільярдів доларів США [21], як показано на рис.3.1. У цьому розділі аналізуються основні види шкоди довкіллю, спричиненої війною, які стали серйозним викликом для екологічного відновлення та стійкості довкілля.



Рисунок 3.1. Збитки від екологічних злочинів росіян на території України [21]

Розглянемо екологічні наслідки російської агресії проти України за типами забруднення.

1. Забруднення ґрунтів забруднення ґрунтів стало однією з найгостріших проблем, оскільки бойові дії та використання важкої техніки призводять до накопичення токсичних речовин на поверхні ґрунту. Постійне використання вибухівки та боеприпасів призвело до забруднення сільськогосподарських угідь важкими металами (свинець, ртуть, кадмій), залишками вибухівки (тротил, гексоген), нафтопродуктами, а також хімічними речовинами, що вивільняються під час руйнування будівель та промислових об'єктів.

Масштаби забруднення є катастрофічними та потребують активізації зусиль світової спільноти. За даними ООН, станом на 2023 рік близько 30% території України (приблизно 174 000 км²) потребує обстеження на наявність вибухонебезпечних предметів та забруднення [50]. Це включає сільськогосподарські угіддя, ліси, населені пункти та інфраструктуру. Також за оцінками експертів, близько 20% сільськогосподарських угідь України, а це понад 1 млн га, забруднено залишками боеприпасів і важкими металами, які накопичуються у верхніх шарах ґрунту [11]. У районах, прилеглих до районів інтенсивних бойових дій, концентрація шкідливих речовин у ґрунті перевищує допустимі норми в 10-15 разів [25]. Це робить землю непридатною для сільськогосподарського використання та загрожує здоров'ю людей, які споживають продукти, вирощені на забруднених землях. Крім того, існує ризик проникнення цих забруднень у ґрунтові води, що може мати довгострокові наслідки для всього кругообігу води.

2. Забруднення води. Вплив війни на навколишнє середовище України є руйнівним: він поширюється не тільки на заміновану землю, обвуглені ліси та забруднене повітря, але й на водні ресурси. Військові дії завдали значної шкоди нафтосховищам, що призвело до викиду забруднюючих речовин у водні системи. Потрапляння снарядів, уламків військової техніки та хімікатів у річки призводить до тривалих процесів розкладання, подальшого забруднення водойм. Побічні продукти цих процесів погіршують якість питної води, що

викликає серйозне занепокоєння, оскільки 80% питної води в Україні отримується з поверхневих водойм, а річка Дніпро є основним водопостачанням для населення [68].

Руйнування систем водопостачання, каналізації та очисних споруд призвело до витоку небезпечних речовин, таких як нафтопродукти та хімічні відходи, у річки та озера. Забруднені водойми становлять серйозну загрозу для понад 5 мільйонів людей в Україні [12], які залежать від цих джерел води і використовують їх для домашніх потреб і сільського господарства. За даними МОЗ, близько 60% водних ресурсів у східних і південних регіонах України мають підвищений рівень забруднення, що перевищує всі допустимі норми і потребує термінових очисних заходів [12]. За оцінкою Світового банку, яку провели у 2023 році щодо потреб України у відновленні та відбудові, очікується, що на відновлення водних ресурсів і реконструкцію очисних споруд буде потрібно як мінімум близько 3 мільярдів доларів [68].

Окрім прямої загрози для населення, забруднення води також створює ризики для флори та фауни водних екосистем, порушуючи природний баланс та змінюючи хімічний склад води. Крім того, постійна загроза морських мін продовжує загрожувати водним ресурсам.

Екологічні кордони не обмежують наслідки цього руйнування, а дії Росії завдали глобальної шкоди екосистемам. Руйнування дамби Каховської ГЕС є кричущим актом екоциду, що добре ілюструє рис.3.2. Внаслідок вибуху на Каховській ГЕС у Дніпро було викинуто понад 200 тонн нафтопродуктів, що призвело до забруднення Чорного моря та загибелі морської флори і фауни [20]. Станом на листопад 2023 року кількість загиблих дельфінів внаслідок забруднення Чорного моря перевищила 1500 особин. Також загинуло понад 200 інших китоподібних уздовж берегів України, Болгарії та Туреччини [20].

Руйнування Каховської ГЕС стало однією з найбільших екологічних катастроф сучасності, яка мала значний вплив на довкілля України, зокрема на водні ресурси. Це подіяло не лише на стан водних екосистем, але й спричинило

масштабні зміни в екологічному балансі регіону, створивши нові виклики для управління природними ресурсами [31] (рис.3.2.).



Рисунок 3.2. Екологічні наслідки руйнування Каховської ГЕС [31]

Руйнування Каховської ГЕС стало однією з найбільших екологічних катастроф сучасності, яка мала значний вплив на довкілля України, зокрема на водні ресурси. Це подіяло не лише на стан водних екосистем, але й спричинило масштабні зміни в екологічному балансі регіону, створивши нові виклики для управління природними ресурсами [31]. Внаслідок руйнування було втрачено понад 72% об'єму води Каховського водосховища, що становить близько 14,395 км³ [31]. Це призвело до різкого обміління, втрати ключових джерел води для навколишніх територій, а також серйозно ускладнило доступ до водних ресурсів для сільськогосподарського сектору та населення.

Особливо гостро ця проблема відчувається у Херсонській, Запорізькій та Дніпропетровській областях, де зрошувальні системи майже повністю втратили джерела водопостачання. Так, у Херсонській області без води залишилося 94% зрошувальних систем, у Запорізькій – 74%, а в Дніпропетровській – 30%. Водночас Північнокримський канал, який забезпечував водопостачання для великої частини Криму, залишився без води, що спричинило додаткові екологічні та соціально-економічні проблеми [31].

Окрім своєї критичної ролі у водопостачанні, водосховище підтримує різні інші функції, важливі для екосистеми та діяльності людини. Внаслідок руйнування Каховської ГЕС було втрачено понад 18 мільйонів кубічних метрів води [68]. Це призвело до значних змін ландшафту, обміління водосховища та проблем з водопостачанням у Херсонській, Запорізькій та Дніпропетровській областях [20].

Руйнування водосховища мало значний вплив і на природно-заповідні території. Постраждали унікальні екосистеми Національного природного парку «Нижньодніпровський», де було затоплено понад 120 видів флори та фауни, включаючи рідкісні види. Крім того, обміління акваторій таких природоохоронних зон, як «Кам'янська Січ» і «Великий Луг», досягло критичних значень – 8,5 м та 4,2 м відповідно [31].

Зниження рівня води також спричинило підняття рівня ґрунтових вод в Олешківських пісках, що створило нові виклики для екологічного стану регіону.

Постраждало понад 76 тисяч гектарів заповідних земель, що становить близько 30% природно-заповідного фонду Херсонської області [31].

Економічні втрати від катастрофи є не менш значущими. Загальні збитки довкіллю оцінюються у понад 1,5 мільярда доларів США, тоді як втрати від загибелі водних біоресурсів становлять близько 300 мільйонів доларів [31]. Додатково під загрозою засухи опинилися значні площі сільськогосподарських земель: 10 тисяч гектарів на правобережжі та 20-30 тисяч гектарів на лівобережжі [31]. Це спричиняє не лише економічні, але й соціальні труднощі для населення регіону.

У контексті екологічного відновлення виникає потреба у впровадженні комплексного підходу до управління водними ресурсами в Україні, залучаючи іноземних донорів і використовуючи кращі міжнародні практики. Це включає очищення забруднених вод, відновлення природних водних шляхів, створення альтернативних джерел водопостачання та посилення моніторингу стану водних ресурсів [72]. Міжнародна співпраця, зокрема з Європейським Союзом, Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP) та іншими організаціями, є критично важливою для реалізації цих завдань.

Крім технічних аспектів, важливу роль у вирішенні екологічних проблем відіграє екологічна дипломатія. Завдяки культурно-інформаційним заходам Україна може привернути увагу міжнародної спільноти до катастрофічних наслідків руйнування Каховської ГЕС та мобілізувати ресурси для подолання наслідків. Участь у міжнародних форумах, проведення тематичних виставок та інші ініціативи дозволяють не лише зміцнити міжнародну підтримку, але й сприяти формуванню глобальної екологічної свідомості.

Таким чином, руйнування Каховської ГЕС стало потужним викликом для екосистеми та водних ресурсів України. Для подолання наслідків необхідно об'єднати зусилля держави, міжнародних партнерів та громадянського суспільства. Комплексні заходи у сфері екологічного відновлення та управління водними ресурсами повинні доповнюватися культурною дипломатією, яка може

стати ефективним інструментом у боротьбі за збереження довкілля та зміцнення екологічної безпеки України.

3. *Знищення біорізноманіття та деградація екосистем.* Збройний конфлікт в Україні призвів до серйозного порушення природних екосистем і спричинив втрату біорізноманіття в постраждалих регіонах. Ліси, які займають близько 17% території країни, знаходяться під загрозою знищення або значної деградації. За даними екологічних організацій, близько 20% лісів на сході та півдні України постраждали внаслідок військових дій [11], що призвело до масового скорочення чисельності видів рослин і тварин. Згідно зі Звітом про екологічні наслідки війни в Україні Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, кількість ссавців у цих регіонах скоротилася на 30%, що є серйозним викликом для збереження природного балансу [12]. Пошкодження лісів також спричиняє ерозію ґрунту та підвищує ризик повеней та інших стихійних лих, що створює додаткові ризики для екосистем та місцевого населення.

4. *Забруднення повітря та накопичення відходів.* Інтенсивні воєнні дії, пожежі, вибухи та використання вибухових матеріалів призвели до значного збільшення забруднення повітря. Значно зріс рівень вуглекислого газу (CO_2) та інших шкідливих речовин в атмосфері, що погіршує якість повітря та впливає на здоров'я населення. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, рівень викидів CO_2 в регіонах, де велися бойові дії, зріс на 20%, що впливає не тільки на місцевий клімат, а й сприяє глобальній зміні клімату [12]. Крім того, війна призвела до утворення великої кількості будівельних і небезпечних відходів, загальний обсяг яких оцінюється в понад 100 мільйонів тонн [10]. Ці відходи містять токсичні речовини, залишки боєприпасів і хімічні сполуки, які можуть десятиліттями завдавати шкоди навколишньому середовищу. Безпечна утилізація цих відходів є складним і дорогим процесом, який потребує належного фінансування та технічних рішень.

Отже, війна в Україні завдала величезної екологічної шкоди з довгостроковими наслідками для всіх аспектів природного середовища – ґрунтів, водних ресурсів, біорізноманіття та повітря. Забруднення важкими металами, деградація лісів, забруднення води та повітря становлять серйозну загрозу здоров'ю людей, продовольчій безпеці та стабільності екосистем.

Масштаби збитків вказують на нагальну необхідність залучення міжнародних фінансових ресурсів, закордонних і українських експертів і розробку комплексних програм відновлення навколишнього середовища. Україні знадобляться значні інвестиції та підтримка міжнародних партнерів для очищення забруднених територій, відновлення природних ресурсів та створення нових екологічних стандартів, які допоможуть запобігти подальшій деградації довкілля та сприятимуть сталому розвитку країни.

3.2. Міжнародна співпраця у відновленні довкілля України: міжнародні проєкти і програми

Післявоєнне відновлення довкілля України – це масштабне та багатопланове завдання, яке потребує значних фінансових і технічних ресурсів з усього світу. Враховуючи значні обсяги забруднення та масштаби руйнування екосистеми внаслідок військових дій, Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, які надають всебічну підтримку реалізації екологічних проєктів. Основними партнерами у відновленні довкілля в Україні є Програма ООН з навколишнього середовища, Європейський Союз, Світовий банк та Зелений кліматичний фонд, які реалізують комплексні програми відновлення природних ресурсів, інфраструктури та зменшення негативного впливу на довкілля.

Вважаємо за доцільне розглянути найбільш масштабні міжнародні проєкти під егідою зазначених партнерів України у сфері екологічного відновлення внаслідок збройного конфлікту.

Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) акцентує свою увагу на оцінці шкоди, завданій навколишньому середовищу в ході російської агресії, та стратегічному відновленні з огляду на Цілі сталого розвитку ООН. Значна кількість проєктів, які координуються та/або фінансуються ЮНЕП в Україні вже зараз на територіях, що вже відновлюються, корелюють з ЦСР [32].

Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) відіграє ключову роль у міжнародній допомозі Україні. ЮНЕП реалізує в Україні так званий “екологічно орієнтований підхід” у післявоєнній відбудові України, що полягає в інтеграції екологічних аспектів у всі сфери відбудови, включаючи відновлення інфраструктури, енергетики, економіки та соціальної сфери. [8] Цей підхід передбачає:

- Врахування екологічних наслідків: Прийняття рішень щодо відбудови має враховувати потенційний вплив на довкілля та запобігати подальшій деградації природних ресурсів.
- Відновлення екосистем: Активна реабілітація пошкоджених екосистем, включаючи очищення забруднених територій та відновлення біорізноманіття.
- Сталий розвиток: Забезпечення екологічно сталого розвитку України шляхом впровадження енергоефективних технологій, розвитку відновлюваної енергетики та сприяння зеленій економіці.
- Залучення громадськості: Активна участь громадськості у процесах прийняття рішень щодо екологічних аспектів відбудови [8].

У 2023 році ЮНЕП ініціювала масштабний проєкт “Environmental Impact of the Ukraine Conflict: Assessment and Recovery” з оцінки екологічної шкоди, завданої війною, а також розробки довгострокового плану відновлення екосистеми [50]. У рамках цього проєкту організація залучила експертів для проведення ретельного аналізу стану ґрунтів, водних ресурсів та біорізноманіття, зокрема у східних та південних областях України, де руйнування інфраструктури спричинило серйозні екологічні наслідки. За попередніми оцінками, відновлення водних ресурсів потребуватиме не менше 3

мільярдів доларів, а реабілітація забруднених земель – близько 2 мільярдів доларів [35].

Проект ЮНЕП «Відновлення навколишнього середовища в зонах конфлікту» включає заходи з оцінки та очищення забруднених ґрунтів, зокрема від важких металів, таких як свинець і кадмій, а також токсичних речовин, які можуть проникати у водоносні горизонти та завдавати шкоди навколишньому середовищу протягом десятиліть [50]. У співпраці з українськими науковими установами ЮНЕП також працює над розробкою методів очищення ґрунтів та запобігання подальшому поширенню забруднюючих речовин, що забезпечує стале відновлення екосистем.

Значну роль у фінансовій підтримці реалізації екологічних програм в Україні відіграє також Зелений кліматичний фонд (GCF), який надає гранти та позики для підтримки проєктів, спрямованих на підвищення стійкості до зміни клімату та відновлення екосистем в Україні.

У 2023 році зазначений фонд виділив \$100 млн на проєкти, спрямовані на відновлення забруднених земель, впровадження стійких методів ведення сільського господарства та зменшення негативного впливу на клімат [46]. GCF надає підтримку для відновлення сільськогосподарських угідь, очищення землі від токсичних речовин, а також створення можливостей для органічного сільського господарства.

Окремі проєкти фонду спрямовані на відновлення регіонів, постраждалих від видобутку вугілля, де забруднення ґрунту та води становить значний екологічний ризик. За рахунок фінансування GCF реалізуються програми відновлення ґрунтів, що дозволяє зменшити викиди парникових газів і сприяє переходу до більш збалансованих моделей землекористування.

Європейський Союз є одним із найбільших донорів для підтримки екологічного відновлення України. У 2023 році ЄС оголосив про запуск програми “Зелене відновлення для України” (Green Recovery for Ukraine), яка передбачає виділення понад 50 мільйонів євро на підтримку екологічних проєктів, спрямованих на відновлення природних ресурсів та покращення

екологічної інфраструктури [17]. Програма передбачає очищення та відновлення земель, відновлення лісів, відновлення сільськогосподарських угідь та вдосконалення управління відходами, що особливо актуально для постраждалих регіонів. Програма присвячена східним регіонам України, де війна спричинила значні знищення лісів та сільськогосподарських угідь.

Очікується, що ця ініціатива дозволить відновити понад 1 мільйон гектарів лісів і забруднених земель, а також створити очисні споруди для покращення якості питної води в регіоні, забезпечивши доступ до безпечної води для близько 3 мільйонів жителів [17]. ЄС також підтримує проекти з розробки стійких сільськогосподарських практик, які допомагають зменшити ерозію ґрунту та підвищити продуктивність землі.

Світовий банк є одним з найбільших інвесторів післявоєнної відбудови України. Світовий банк активно підтримує відновлення екологічної інфраструктури України, надаючи позики та гранти на реалізацію екологічних проектів, хоча це не є пріоритетним напрямом його діяльності, на відміну від згаданих вище інших міжнародних партнерів України. Проекти Світового банку включають довгострокові програми управління водними ресурсами, боротьби з ерозією ґрунту та зменшення забруднення навколишнього середовища. Ці проекти охоплюють понад 20 регіонів України та реалізуються у співпраці з місцевими адміністраціями для забезпечення ефективного використання фінансування та відповідального виконання запланованих заходів. Важливим аспектом є впровадження стійких методів у сільському господарстві, які можуть зменшити негативний вплив на навколишнє середовище та підвищити економічну стабільність регіонів [69].

Оцінка збитків, проведена на початку 2024 року, засвідчила, що прямі збитки нашій державі за період з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2023 року становили 152 мільярди доларів США, а загальні потреби з відновлення - 486 мільярдів доларів США. Найбільш постраждали Донецька, Харківська, Луганська, Запорозька, Херсонська і Київська області (рис. 3.3.).



Рисунок 3.3. Оцінка збитків і потреб відновлення України (Світовий банк, лютий 2024 року) [69]

У 2024 році банк виділив \$200 млн на фінансування проєктів з відновлення інфраструктури водопостачання, модернізації систем очищення води, відновлення річкових екосистем і розвитку стійких сільськогосподарських практик [69]. Ці інвестиції спрямовані на покращення доступу до чистої води, покращення стану річкових екосистем та відновлення деградованих земель, що важливо для екологічної стійкості країни.

Співпраця з іншими міжнародними організаціями та громадськими організаціями є невід’ємною складовою міжнародної екологічної співпраці. До процесів екологічного відновлення України залучені численні неурядові організації (НУО) та незалежні фонди.

Міжнародна організація WWF, наприклад, реалізує проєкти зі збереження дикої природи та відновлення лісових екосистем, надаючи технічну підтримку для захисту біорізноманіття [53]. Інші організації, такі як Фонд захисту навколишнього середовища та Міжнародний союз охорони природи (IUCN), залучають експертів до розробки політики екологічного відновлення та моніторингу забруднення, що сприяє впровадженню передового досвіду у відновленні екосистем [39].

Можна констатувати наступне: завдяки всебічній підтримці міжнародних партнерів Україна має доступ до інноваційних технологій, сучасних методів управління природними ресурсами та необхідних фінансових ресурсів для екологічного відновлення. Міжнародне співробітництво стає критично важливим не лише для подолання наслідків війни, а й для забезпечення умов для довгострокового сталого розвитку.

3.3. Інтеграція міжнародного досвіду: виклики і можливості

Залучення міжнародного досвіду до відновлення довкілля України є одним із ключових напрямів подолання наслідків війни та створення основ сталого розвитку. Міжнародне співробітництво забезпечує доступ до передових технологій, фінансових ресурсів і професійних методів, які значно прискорюють процеси відновлення навколишнього середовища. Проте інтеграція такого досвіду потребує чіткої координації, адаптації міжнародних стандартів до українських реалій та забезпечення довгострокової стійкості проєктів.

Для оцінки перспектив і проблем впровадження світових практик у процес відновлення довкілля України доцільно провести SWOT-аналіз, який демонструє як сильні та слабкі сторони міжнародної підтримки, так і можливості подальшої екологічної співпраці та відповідні загрози.

Таблиця 3.1. SWOT-аналіз міжнародної екологічної співпраці щодо України

S (сильні сторони)	W (слабкі сторони)
● Фінансова підтримка ● Інноваційні технології для екологічного відновлення територій ● Експертна підтримка від партнерів	● Обмеженість національних ресурсів в Україні ● Політична нестабільність ● Корупційні ризики ●
O (можливості)	T (загрози)
● Залучення нових партнерів ● Адаптація та стійкість до зміни клімату. ● Формування екологічної свідомості ● Вдосконалення екологічної політики ● Підготовка та підвищення кваліфікації фахівців	● Продовження російсько-української війни протягом тривалого часу ● Залежність від іноземної допомоги ● Недостатність фінансування ● Неузгодженість дій і слабка координація ● Відмінності у стандартах.

Розглянемо детальніше кожен з елементів SWOT-аналізу.

Сильні сторони.

- *Фінансова підтримка.* Міжнародні донори, такі як ЄС, Світовий банк та Зелений кліматичний фонд, надають значні кошти на реалізацію екологічних проектів в Україні. Загальний обсяг фінансування від міжнародних партнерів станом на 2024 рік перевищує \$500 млн, що дозволяє реалізовувати комплексні проекти з відновлення забруднених територій та інфраструктури [69]. Європейська комісія у 2024 році виділила 5,4 млрд євро на екологічні та кліматичні проекти, які можуть бути використані українськими громадами для реалізації програм відновлення [69].

- *Інноваційні технології.* Іноземні партнери надають доступ до безпечних інноваційних технологій, таких як біоремедіація та фіторемедіація

для очищення ґрунту та води, що дозволяє досягти високих результатів у відновленні екосистем за більш короткий час. Ці технології є ефективними та економічно вигідними, що допомагає відновити родючість ґрунту та чисті водні ресурси без значного впливу на навколишнє середовище. У рамках проекту “Зелене відновлення українських громад” впроваджуються сучасні технології, такі як біоремедіація та фіторемедіація, для очищення ґрунтів та води [70], що дозволяє ефективно відновлювати екосистеми.

- *Експертна підтримка.* Партнери з міжнародних організацій надають не лише фінансування, а й експертів для розробки стратегій екологічного відновлення з урахуванням кращих світових практик, що дозволяє адаптувати проекти до конкретних умов України. Міжнародна платформа дій для зеленого відновлення України об'єднала експертів для створення стратегій екологічного відновлення з урахуванням світових практик [70]

Слабкі сторони.

- *Обмеженість національних ресурсів.* Україна має обмежені фінансові та людські ресурси для реалізації масштабних екологічних проєктів, що іноді ускладнює повну інтеграцію іноземної допомоги. Україна має значні обмеження у фінансах та кадрах для реалізації масштабних екологічних проєктів. На думку багатьох експертів, це створює труднощі у повній інтеграції міжнародної допомоги [36].

- *Політична нестабільність.* Військові дії та економічні виклики впливають на стабільність екологічних програм і можуть створити труднощі для довгострокового планування та управління проєктами. Тривала війна та економічні виклики ускладнюють реалізацію довгострокових екологічних програм, особливо в регіонах з активними бойовими діями.

- *Корупційні ризики.* Зловживання коштами, виділеними на екологічні проєкти, може призвести до неефективного використання ресурсів та зниження довіри з боку міжнародних донорів.

Загрози.

- *Продовження російсько-української війни протягом тривалого часу.* Це може призвести до нових екологічних катастроф, ускладнити процес відновлення та збільшити фінансові потреби.
- *Залежність від міжнародної допомоги.* Спираючись на досвід Зеленого кліматичного фонду, можна зазначити, що тривала залежність від іноземного фінансування може призвести до нестабільності реалізації проєкту в разі скорочення донорської підтримки [37].
- *Недостатнє фінансування.* Ризик скорочення міжнародної допомоги через економічні проблеми в країнах-донорах може призвести до затримок у реалізації проєкту, як це вже неодноразово траплялося [34].
- *Відмінності у стандартах.* Різниця в підходах між міжнародними партнерами та українськими стандартами може уповільнити інтеграцію нових практик і затримати реалізацію проєкту, як зазначено у звіті Environmental Defence Fund [38].
- *Неузгодженість дій і слабка координація.* Аналізуючи виклики та загрози, найбільше занепокоєння викликає питання координації між національними та міжнародними партнерами. Реалізація міжнародних екологічних проєктів в Україні потребує тісної співпраці між національними та міжнародними організаціями та вимагає чіткої координації та дотримання процедурних вимог. Одним із ключових викликів є гармонізація стандартів прозорості та звітності, встановлених міжнародними донорами. Наприклад, ЄС і Світовий банк встановлюють вимоги до документації та звітності високого рівня, що може вимагати від України додаткового адміністративного ресурсу.
- *Відмінності у стандартах і процедурних вимогах на етапах затвердження проєктів* можуть уповільнити їх реалізацію. Процеси адаптації екологічних стандартів, наприклад розроблених ЮНЕП, до українського законодавства можуть бути тривалими, що впливає на загальну ефективність впровадження проєкту. Відсутність централізованої координації між міжнародними організаціями та українськими міністерствами може призвести до дублювання зусиль або неефективного використання ресурсів. Для

покращення координації український уряд працює над створенням спеціальних центрів моніторингу міжнародних екологічних проектів, які допоможуть уникнути подібних труднощів.

Можливості. Незважаючи на виклики, співпраця з міжнародними партнерами відкриває значні перспективи для екологічного відновлення України.

- *Залучення нових партнерів.* В умовах зростання міжнародної уваги до екологічних проблем Україна може розширити коло партнерів за рахунок залучення інвестицій з країн Азії та Близького Сходу. Українські громади мають можливість залучати гранти від європейських програм для розвитку екологічних та кліматичних ініціатив [38].

- *Адаптація та стійкість до зміни клімату.* Партнерство з міжнародними організаціями дозволяє Україні враховувати кліматичні ризики при плануванні екологічних проектів. Інтеграція міжнародного досвіду дозволяє застосовувати підходи, які враховують зміни клімату, забезпечуючи довгострокову стійкість екосистем і підвищуючи стійкість екосистем до кліматичних змін у майбутньому. Наприклад, ініціативи, підтримані Зеленим кліматичним фондом, допомагають зменшити вплив зміни клімату на сільське господарство та лісові екосистеми в Україні, що важливо для їх довгострокової стійкості.

- *Підвищення екологічної свідомості.* Міжнародні проєкти сприяють формуванню екологічної свідомості населення, поширенню екологічних знань і цінностей, що є важливим для сталого розвитку. Міжнародні проєкти, як-от підтримувані ГО “Екодія” ініціативи [33], сприяють підвищенню обізнаності населення щодо важливості збереження довкілля.

- *Вдосконалення екологічної політики.* Співпраця з ЄС надає Україні експертну підтримку у впровадженні європейських екологічних стандартів, зокрема у сферах управління водними ресурсами та поводження з відходами. Це дозволяє не тільки інтегрувати екологічні стандарти на національному рівні, а й удосконалити законодавчу базу для сталого розвитку.

- *Підготовка та підвищення кваліфікації українських фахівців.*

Міжнародні організації, такі як WWF та IUCN, реалізують навчальні програми, спрямовані на підвищення кваліфікації українських екологів та інших спеціалістів. Це сприяє створенню професійного кадрового потенціалу, здатного в майбутньому ефективно працювати над проектами екологічного відновлення та впроваджувати інновації.

Отже, інтеграція міжнародного досвіду в процес відновлення довкілля України після війни є важливою складовою, яка сприяє впровадженню передового досвіду, інноваційних технологій та надає фінансову підтримку. Однак для ефективного використання цих можливостей необхідно подолати виклики, пов'язані з координацією між партнерами та адаптацією міжнародних стандартів до місцевих умов. Співпраця з міжнародними організаціями відкриває Україні шлях до екологічного відновлення, яке враховує майбутні екологічні виклики та забезпечує стійкість природних ресурсів країни.

3.4. Потенціал для партнерства з міжнародними організаціями та державами

Україна стикається з величезними фінансовими потребами у найближчі роки, а інвестиції приватного сектору матимуть вирішальне значення. Хоча Україна вступає у третю зиму війни, російське вторгнення продовжує завдавати приголомшливих втрат людям та економіці. Значні пошкодження інфраструктури та масштабні перебої з електроенергією, ймовірно, сповільнять економічне зростання до 3,2% у 2024 році та 2% у 2025 році [69].

Відповідно до оцінок Світового банку Україні знадобиться щонайменше 486 мільярдів доларів протягом наступного десятиліття на відновлення та відбудову, згідно з нашою Швидкою оцінкою збитків та потреб (RDNA3), опублікованою у лютому 2024 року. Найбільші потреби оцінюються у житловому секторі (17%), транспорті (15%), торгівлі та промисловості (14%),

сільському господарстві (12%), енергетиці (10%), соціальному захисті та засобах до існування (9%) та управлінні вибухонебезпечними предметами (7%) (Рис.3.4.). Завдяки своєчасним реформам для покращення інвестиційного клімату приватний сектор може покрити близько третини потреб у відбудові, а також 280 мільярдів доларів можливостей в інших секторах [69].

Розподіл потреб України у відбудові

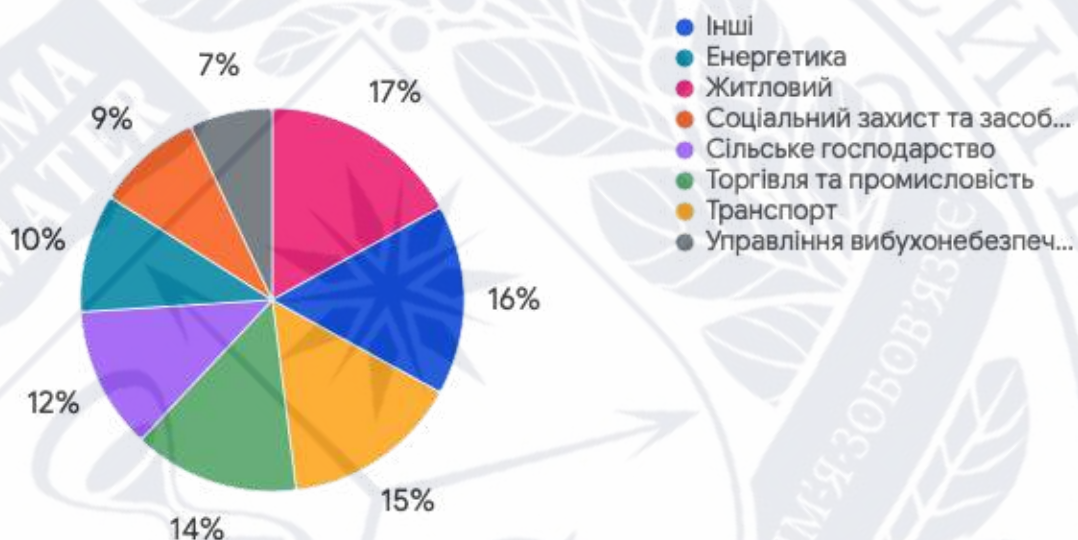


Рисунок 3.4. Розподіл потреб України у відбудові [69]

Потенціал приватних інвестицій вже є значним у сільському господарстві, торгівлі, промисловості, банківській справі та житловому будівництві. Реформи політики та поглиблення інтеграції з ЄС можуть сприяти участі приватного сектору в інфраструктурних секторах та прокласти шлях до зеленої та стійкої відбудови.

У процесі екологічного відновлення України партнерство з міжнародними організаціями та державами відіграє вирішальну роль. Ця співпраця дозволяє Україні отримати доступ до передових екотехнологій, фінансових ресурсів і глобальної експертизи, що сприяє подоланню екологічних наслідків війни та забезпечує стійкий розвиток у майбутньому. Багато країн і міжнародних організацій активно залучені до підтримки екологічних ініціатив в Україні, що створює основу для розвитку партнерства.

3.4.1. Потенціал партнерства з ключовими міжнародними організаціями

Як було зазначено вище, партнерство з міжнародними організаціями та окремими державами відіграє вирішальну роль у відновленні екологічного середовища України, особливо зважаючи на масштабні наслідки війни за природні ресурси. Завдяки підтримці світової спільноти Україна має змогу отримати передові екологічні технології, фінансові ресурси та доступ до міжнародного досвіду, що сприяє реалізації комплексних програм відновлення навколишнього середовища та закладає основу для сталого розвитку.

Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) продовжує підтримувати екологічні ініціативи в Україні через оцінку шкоди довкіллю та розробку стратегій відновлення природних ресурсів. Організація надає експертизу з питань зміни клімату та захисту навколишнього середовища, надаючи Україні доступ до найсучасніших технологій та методів. Наприклад, спеціалісти ЮНЕП працюють над проектами, спрямованими на очищення ґрунту та води, особливо в постраждалих регіонах, де забруднення важкими металами та хімічними речовинами становить серйозну загрозу для екосистем.

Одним із ключових напрямів роботи є оцінка масштабів шкоди, завданої війною, та розробка стратегій для реабілітації природних ресурсів. Наприклад, звіт ЮНЕП “Environmental Impact of the Ukraine Conflict: Preliminary Report” 2023 року [50] містить детальний аналіз забруднення ґрунту та води у східних регіонах, постраждалих від бойових дій. ЮНЕП також фінансує навчання українських екологів у сфері біоремедіації, впроваджуючи сучасні технології очищення від токсичних речовин, що накопичуються у ґрунтах і водах. Зокрема, проекти з очищення водоносних шарів у Луганській та Донецькій областях фінансуються через партнерство з ПРООН (UNDP) [50].

Європейський Союз активно фінансує екологічні проекти в Україні, надаючи кошти та технічну допомогу для реалізації ініціатив з очищення довкілля. У рамках програми «Зелене відновлення для України» у 2023 році ЄС виділив понад 50 млн євро на проекти з відновлення лісів, відновлення

сільськогосподарських угідь та розвитку систем управління відходами [64]. Програма передбачає підтримку відновлення земель у східних областях України та фінансування екологічних ініціатив, які сприяють збереженню природних ресурсів і підвищенню стійкості до зміни клімату. Програма ЄС “Зелене відновлення для України” (Green Recovery for Ukraine) у 2023 році виділила основними напрямками цієї програми на найближчу строкову перспективу:

- Очищення забруднених земель: проекти з відновлення сільськогосподарських територій у Харківській та Миколаївській областях;
- Відновлення лісів: надання підтримки місцевим громадам для висадки лісових масивів у пошкоджених регіонах, таких як Житомирська область;
- Розвиток інфраструктури управління відходами, включаючи створення сучасних станцій утилізації токсичних матеріалів [17].

У межах цієї програми також передбачено залучення експертів з Німеччини та Франції для розробки нових стандартів управління природними ресурсами.

Світовий банк активно підтримує екологічне відновлення України, виділяючи 200 мільйонів доларів на модернізацію екологічної інфраструктури. Це фінансування дозволяє оновлювати системи водопостачання, очищення води та створювати стійкі сільськогосподарські практики, які сприяють збереженню родючості землі. Банк також підтримує інтеграцію сучасних методів управління природними ресурсами, що допомагає зменшити залежність від іноземної допомоги та сприяє екологічній стійкості країни.

Напрями підтримки в 2023-2024 роках:

- Оновлення водної інфраструктури. У межах проекту “Ukraine Emergency Environmental Recovery” банк фінансує модернізацію очисних споруд у Запорізькій та Миколаївській областях, що забезпечить доступ до чистої питної води для понад 2 мільйонів людей [68].
- Розвиток сталого сільського господарства. На територіях, очищених від токсичних речовин, впроваджуються органічні методи землеробства. Це

сприяє відновленню родючості ґрунту та створенню робочих місць у постраждалих регіонах.

- Зменшення викидів вуглецю. Банк фінансує проекти з переходу на відновлювані джерела енергії, зокрема будівництво вітрових електростанцій у південних областях України [68].

Також звіт “Ukraine Environmental Restoration and Climate Resilience Project” вказує підходи й інструменти, які банк планує використовувати для відновлення екосистем, включаючи інвестиції в технології відновлення земель.

Зелений кліматичний фонд (GCF) у 2023 році виділив Україні \$100 млн на реалізацію проектів, спрямованих на адаптацію до зміни клімату, відновлення забруднених територій та підтримку кліматичної стійкості [46]. Цей фонд сприяє впровадженню екологічних технологій, які не тільки покращують довкілля, а й допомагають Україні підготуватися до можливих кліматичних викликів у майбутньому.

Приклади проектів, які вже почали реалізовуватися:

- Очищення забруднених територій. Фонд підтримує впровадження біоре mediaційних технологій для очищення сільськогосподарських земель у Чернігівській області.
- Підготовка до зміни клімату. GCF фінансує будівництво сучасних систем зрошення у посушливих регіонах півдня України, що сприяє покращенню врожайності.
- Розвиток органічного землеробства. Програма підтримує фермерів у переході на екологічно чисті методи господарювання, надаючи гранти на закупівлю спеціалізованого обладнання [46].

Окрім міжнародних організацій, значну підтримку надають також *екологічні фонди та неурядові організації*, такі як Всесвітній фонд захисту дикої природи, Фонд захисту навколишнього середовища та програма USAID “Clean Cities, Blue Ocean” [73].

Всесвітній фонд захисту дикої природи (WWF) реалізує проект із відновлення лісів та охорони біорізноманіття в Україні. Наприклад, у 2024 році

WWF виділив кошти на висадку понад 1 мільйона дерев у зонах, що постраждали від військових дій. Проєкт також включає моніторинг популяцій диких тварин, чисельність яких зменшилася на 30% через військові дії [53].

Фонд захисту навколишнього середовища (EDF) у 2023 році реалізував проєкти з очищення водойм у Херсонській та Одеській областях, забруднених нафтопродуктами. Програма також передбачає створення мобільних лабораторій для оперативного аналізу стану води [36].

Програма USAID “Clean Cities, Blue Ocean” виділила 50 млн доларів для розробки системи управління відходами у великих містах України, таких як Київ та Харків [74].

Отже, ці організації активно реалізують проєкти із захисту біорізноманіття, відновлення лісів, охорони водних ресурсів. Гнучкість і швидкість імплементації ініціатив громадських організацій дозволяє реалізовувати ініціативи в регіонах з обмеженим доступом до державної інфраструктури.

3.4.2. Потенціал партнерства з державами

Співпраця з міжнародними організаціями є основою відновлення довкілля України, постраждалого внаслідок війни. Втім, є форма кооперації, яка не набула великих масштабів, але має потенціал для розвитку. На думку автора цієї кваліфікаційної (магістерської) роботи, Україна має можливість розширити екологічне партнерство з окремими країнами, такими як США, Канада, Японія, Велика Британія, ФРН, які регулярно надають важливу фінансову та консультативну допомогу.

США через згадану вище програму USAID «Clean Cities, Blue Ocean» підтримують зусилля України щодо покращення поводження з відходами та очищення води. Програма передбачає фінансування в розмірі \$100 млн, яке спрямоване на розвиток інфраструктури утилізації відходів та покращення якості питної води, що вкрай важливо для екологічної безпеки населення [74].

У рамках цієї ініціативи США програма включає:

- будівництво сучасних станцій для сортування та переробки сміття в Києві та Одесі;
- очищення річкових басейнів, зокрема Південного Бугу, що є критично важливим для забезпечення питною водою понад 3 млн людей;
- навчальні програми для муніципальних служб із сучасного поводження з відходами [74].

США координують також проєкти з управління небезпечними відходами. Держава надала мобільні лабораторії для моніторингу та утилізації залишків боєприпасів і токсичних речовин, що значно зменшує ризик забруднення ґрунтів та води у зонах бойових дій.

Канада через програму «Canada-Ukraine Ecosystem Restoration Partnership» фінансує проєкти з відновлення біорізноманіття і лісів та розвитку екологічної освіти. У 2023 році Канада виділила Україні 30 мільйонів доларів на підтримку цих ініціатив, які включають підвищення екологічної свідомості населення та сприяння сталому управлінню природними ресурсами [53].

У рамках програми відновлення лісів під егідою Канади на території Житомирської та Рівненської областей висаджено понад 2 млн дерев [53]. Також реалізуються ініціативи з очищення постраждалих від вибухів територій для відновлення природного середовища.

Екологічна освіта - це пріоритетний напрям співпраці Канади з Україною. Канадські експерти організували серію семінарів для українських педагогів з метою інтеграції екологічних знань у шкільну програму. Навчання пройшли понад 10 тисяч вчителів у різних регіонах [53].

Стійке управління природними ресурсами є наступним напрямом співпраці. Канада фінансує створення сучасних центрів з моніторингу стану природних ресурсів, які використовують супутникові технології для оцінки екологічних збитків.

Японія через програму «Japan-Ukraine Green Initiative» інвестувала 50 мільйонів доларів у проєкти з очищення забруднених територій та модернізації

інфраструктури збору та утилізації відходів [70]. Впровадження сучасних японських технологій дозволяє ефективно очищати воду та ґрунт, а також створювати стійкі екологічні системи, що сприяє відновленню довкілля України.

Японські спеціалісти спільно з українськими екологами також реалізують проект із очищення ґрунтів у Харківській області [70]. Для цього використовуються інноваційні японські технології фіторе mediaції.

Модернізація інфраструктури утилізації відходів - важливий напрям теперішньої та майбутньої співпраці України з Японією. У Запорізькій області розпочато будівництво сучасного комплексу з утилізації небезпечних відходів, який фінансується урядом Японії [70]. Комплекс включає систему сортування, утилізації та переробки відходів. На півдні України впроваджується японська технологія очищення води від важких металів, яка дозволяє використовувати забруднені водні ресурси для сільськогосподарських потреб [70].

Велика Британія активно підтримує Україну у відновленні довкілля через фінансування низки екологічних ініціатив. У 2023 році уряд Великої Британії виділив £10 млн на програми з очищення забруднених територій, створення стійких систем утилізації відходів та підвищення енергетичної ефективності в постраждалих регіонах України [70]. Ці кошти спрямовуються на розробку інноваційних рішень для відновлення земель, зокрема біоре mediaції, яка застосовується для очищення ґрунтів і води.

Британська міжнародна інвестиційна корпорація (British International Investment) підтримує розвиток зелених технологій в Україні, зокрема фінансує впровадження енергоефективних технологій у муніципальній сфері. Одним із ключових проектів є модернізація систем теплопостачання в громадах, що зазнали руйнувань внаслідок бойових дій [8].

У рамках співпраці з Британською радою було започатковано дослідницькі програми для оцінки екологічних наслідків війни в Україні. Експерти з британських університетів, зокрема Кембриджського, допомагають

розробляти моделі відновлення екосистем, які враховують глобальні кліматичні виклики [8].

Німеччина є одним із найбільших донорів у сфері екологічного відновлення України. У 2023 році через KfW Development Bank було виділено €50 млн на проекти з відновлення водних ресурсів та модернізації очисних споруд. Значна частина цих коштів спрямована на очищення річок та відновлення постраждалих від війни водосховищ [68].

У рамках співпраці з Федеральним міністерством навколишнього середовища (BMUV) Німеччина допомагає реалізовувати програми з утилізації будівельних відходів, що утворилися внаслідок війни. Програма передбачає впровадження технологій переробки відходів у будівельні матеріали [68], що сприяє зменшенню екологічного навантаження.

Німеччина активно фінансує проекти зі встановлення сонячних і вітрових електростанцій у постраждалих регіонах. У 2024 році через Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) було виділено €30 млн на розвиток відновлюваних джерел енергії в Україні [70].

Експертна допомога та консультування також відіграють важливу роль в співпраці ФРН з Україною. Німецькі інститути, зокрема Інститут Фраунгофера, надають консультативну підтримку Україні щодо впровадження найкращих європейських практик з управління природними ресурсами [8]. Це включає оцінку шкоди довкіллю, розробку стратегій відновлення екосистем і підтримку екологічної безпеки. Отже, партнерство з окремими державами є важливим елементом міжнародної співпраці у відновленні довкілля України.

3.5. Рекомендації для розширення екологічних партнерств України

Зважаючи на масштаби екологічних проблем, з якими стикається Україна внаслідок війни, розширення екологічних партнерств є критично важливим для успішного відновлення та сталого розвитку країни. Міжнародна співпраця не

лише надає доступ до фінансових ресурсів та передових технологій, але й сприяє інтеграції України до світового екологічного простору.

Україна вже має позитивний досвід співпраці з міжнародними організаціями та окремими державами у сфері екологічного відновлення. Проте для досягнення більш амбітних цілей та забезпечення довгострокової екологічної стійкості необхідно розширювати коло партнерів та використовувати інноваційні підходи до залучення міжнародної допомоги.

Плани відновлення України детально обговорювалися на міжнародних конференціях, таких як Ukraine Recovery Conference в Лугано [72] в 2022 році та Лондоні [71] в 2024 році, на саміті миру в Україні 16 червня 2024 року [28].

Ukraine Recovery Conference 2022 і 2024 [71; 72] були зосереджені на залученні міжнародної фінансової та політичної підтримки для відбудови України. Екологічні питання були серед ключових тем обговорення.

Саміт миру мав на меті досягнення консенсусу щодо ключових принципів мирного врегулювання збройного конфлікту в Україні. Екологічні аспекти також були включені до порядку денного і увійшли до Спільного комюніке про основи миру, в якому сказано в його першому пункті, що будь-яке використання ядерної енергії та ядерних установок має бути безпечним, захищеним, надійно охоронятися та не шкодити довкіллю ”[28].

На обох заходах 2024 року було підкреслено важливість сталого розвитку та екологічного відновлення України. Зокрема, йшлося про:

- Відновлення критичної інфраструктури: енергетика, водопостачання, транспорт.
- Підтримку економічного зростання: створення робочих місць, розвиток малого та середнього бізнесу.
- Гуманітарну допомогу: забезпечення житлом, медичною допомогою та освітою.
- Зміцнення демократичних інституцій: боротьба з корупцією, реформування судової системи.

Екологічні питання були безпосередньо пов'язані з усіма цими напрямками. Наприклад, при відновленні енергетики акцент робився на розвитку відновлюваних джерел енергії. При обговоренні економічного зростання йшлося про створення “зелених” робочих місць і розвиток екологічно чистих технологій.

Важливо зазначити, що плани відновлення України знаходяться на стадії розробки та постійно оновлюються. Проте, вже зараз очевидно, що екологічні питання є одним з пріоритетів для України та її міжнародних партнерів.

Для розширення екологічних партнерств Україна може використати досвід інших країн, таких як Індонезія, яка розробила Національну стратегію екологічного відновлення після лісових пожеж 2015 року. Ця стратегія допомогла залучити понад 1 мільярд доларів від GCF та Світового банку [69]. Українська стратегія також має визначити пріоритети відновлення довкілля та залучити додаткові інвестиції.

Україна може залучити приватний сектор через державно-приватне партнерство (ДПП), як це зробила Індія в ініціативі Clean Ganga, об'єднавши міжнародні компанії для інвестицій у технології управління водними ресурсами [39].

Важливим є забезпечення прозорості та підзвітності, як це було зроблено в Колумбії, де Програма екологічного миру включала ці елементи та допомогла залучити значне міжнародне фінансування. Україна також може запровадити незалежний аудит для підвищення довіри міжнародних партнерів.

Освітні програми також відіграють важливу роль. Коста-Ріка успішно залучила громадськість до захисту довкілля через програму «Оплата екологічних послуг» [39]. Україна може організувати подібні програми для популяризації підтримки екологічних ініціатив серед громадян.

Нарешті, інтеграція європейських екологічних стандартів у національне законодавство, як це зробила Польща, сприятиме підвищенню якості проєктів та довіри інвесторів.

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що партнерство з міжнародними організаціями та державами є визначальним фактором у відновленні довкілля України після війни. За підтримки таких партнерів, як ЮНЕП, Зелений кліматичний фонд, Світовий банк, ЄС, США, Канада, Японія, Велика Британія, ФРН, Україна отримує фінансову та технологічну допомогу, яка допомагає ефективно відновлювати екосистеми. Запропоновані рекомендації на основі міжнародного досвіду можуть зробити процес залучення фінансування ефективнішим, а прозорість та стратегічний підхід сприятимуть довгостроковій стабільності.

ВИСНОВКИ

Глобалізація посилила міжнародний характер багатьох екологічних проблем, таких як зміна клімату, що потребує тісної співпраці між країнами для ефективного вирішення. Висновки дослідження підтверджують, що екологічні проблеми є невід'ємною частиною міжнародної безпеки та сталого розвитку.

Проведене магістерське дослідження дозволяє глибше зрозуміти особливу важливість міжнародного співробітництва у відновленні екологічного середовища після збройних конфліктів. Екологічний вимір збройних конфліктів полягає в тому, що вони завдають значної шкоди довкіллю, яка виходить за межі національних кордонів та має довгострокові наслідки для здоров'я людей, економіки та стабільності екосистем.

Розглянувши концептуально-теоретичні основи екологізації міжнародних відносин, можна відзначити, що екологічні проблеми поступово стають ключовою частиною міжнародної безпеки та сталого розвитку. Різні теоретичні школи міжнародних відносин аналізують міжнародну координацію в подоланні екологічних наслідків конфліктів. Це магістерське дослідження спирається на поєднання досягнень таких теоретичних шкіл, як неоліберальний інституціоналізм, критичні студії, англійська школа міжнародних відносин, розглядаючи міжнародну екологічну співпрацю як важливу складову не тільки світового порядку, а й системи безпеки (національної, регіональної та глобальної). Екологічне відновлення після збройних конфліктів є органічною та невід'ємною складовою миробудівництва. Збройний конфлікт високої інтенсивності в Україні вже залишив глибокі шрами на навколишньому середовищі, завдавши значної шкоди екосистемам та критичній інфраструктурі, що підкреслює необхідність міжнародної співпраці для подолання цих наслідків.

У процесі написання магістерської роботи було використано великий масив джерел: міжнародно-правові акти; документи інших міжнародних організацій і форумів; стратегічні документи; документи органів державної

влади України; виступи і промови державних і громадських діячів; матеріали прес-конференцій, зустрічей, нарад; матеріали засобів масової інформації. Проте саме міжнародні угоди створюють правову основу для міжнародного співробітництва у сфері екологічної безпеки. Вони визначають зобов'язання держав щодо охорони довкілля та стають основою для розробки практичних проектів відновлення довкілля в зонах конфлікту. Для нашої держави особливе значення має Паризька угода, в рамках якої діє Зелений кліматичний фонд, надає важливу фінансову підтримку екологічним програмам в Україні. Конвенція ООН про зміну клімату, Конвенція про біологічне різноманіття, Рамсарська конвенція, Базельська конвенція регулюють глобальну координацію у сфері екологічної безпеки та охорони навколишнього середовища і формують рамку для післявоєнного відновлення навколишнього середовища України.

Серед форм міжнародного екологічного співробітництва в контексті подолання наслідків збройних конфліктів займає міжнародно-правова співпраця, робота спеціалізованих міжнародних екологічних організацій, взаємодія влади і громадянського суспільства. Узагальнюючи роль ООН у процесах екологічного відновлення після збройних конфліктів, варто зазначити, що вона є ключовим координатором міжнародних зусиль, мобілізації ресурсів та забезпеченні комплексного підходу до відновлення екосистем.

Порівнюючи двосторонню та багатосторонню міжнародну допомогу у відновленні довкілля після конфліктів автор кваліфікаційної роботи дійшов висновків: обидві форми допомоги є важливими та взаємно доповнюють одна одну, забезпечуючи гнучкість та адаптивність до конкретних потреб регіонів, які постраждали від конфліктів.

Аналіз прикладів міжнародного співробітництва показав, що успішне відновлення довкілля можливе лише за умови ефективної координації між міжнародними організаціями, національними урядами та місцевими громадами. Програма ЄС «Зелене відновлення для України» довела, що європейські стандарти та фінансова підтримка відіграють вирішальну роль у створенні

стійких екологічних систем. Подібні проєкти також реалізуються за підтримки Зеленого кліматичного фонду та ЮНЕП.

Масштаби екологічних наслідків війни в Україні детально описані в магістерській роботі. Жахливі цифри підкреслюють неunikненність взаємодії України з міжнародними партнерами. Наявні міжнародні проєкти і програми з відновлення довкілля станом на 2024 рік зосереджені на таких напрямках: очищення забруднених територій, відновлення лісів, відновлення сільськогосподарських угідь, вдосконалення управління відходами, модернізація систем водопостачання та очищення води, а також розвиток відновлюваних джерел енергії.

Ключовими міжнародними організаціями, з якими співпрацює Україна у подоланні екологічних наслідків російсько-української війни, є Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Зелений кліматичний фонд (GCF), Європейський Союз та Світовий банк. Серед держав-партнерів найбільш зацікавленими є країни “великої сімки” (США, Канада, Японія, Велика Британія, ФРН). Автор вважає необхідним розширення екологічних партнерств України, адже це дозволить залучити більше ресурсів, технологій та експертизи для ефективного відновлення довкілля та забезпечення сталого розвитку.

Проведений SWOT-аналіз міжнародної екологічної співпраці щодо України виявив наявні сильні та слабкі сторони, однак основна увага була привернута до ризиків і можливостей (перспектив). Автор виділив такі ризики, як продовження російсько-української війни протягом тривалого часу; залежність від міжнародної допомоги і недостатнє фінансування; неузгодженість дій і слабка координація зусиль; відмінності у стандартах України та партнерів. Рекомендовано підвищити прозорість у використанні коштів, що є ключовим для залучення приватного капіталу та підтримки міжнародних донорів. Прикладом є програми USAID щодо управління відходами. Для України реалізація таких програм може значно підвищити ефективність відновлення довкілля.

Зважаючи на виклики та ризики, співпраця з міжнародними партнерами все ж відкриває значні перспективи для екологічного відновлення України, а саме: залучення нових партнерів; адаптація та стійкість до зміни клімату; поступове підвищення екологічної свідомості; впровадження інноваційних технологій у сфері довкілля; підтримка вдосконалення екологічної політики; підготовка та підвищення кваліфікації українських фахівців.

Підсумовуючи, можна сказати, що успішне відновлення довкілля України можливе лише за умови тісної міжнародної співпраці, адаптації міжнародних стандартів та участі місцевих громад. Запровадження прозорих механізмів контролю, інтеграція європейських екологічних стандартів, залучення приватного сектору до реалізації екологічних проєктів дозволяють створити стабільну основу для охорони навколишнього середовища та забезпечення сталого розвитку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля. Львів: Ресурсно-аналітичний центр “Суспільство і довкілля”, 2009. 203 с.
2. Бохан А. Міжнародна екологічна безпека: сучасні виміри та принципи реалізації. *Ефективна економіка*. 2009. №3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=42>
3. Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (неофіційний переклад). Базель, 22.03.1989 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_022#Text.
4. Вплив російської агресії на стан природних ресурсів України : монографія / В.П.Строкаль та ін. Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2023. 222 с. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u341/monografiya-ostanniy_variant_isbn_5.pdf.
5. Галтунг Й. Мірне будівництво та відновлення екологічних ресурсів. *Вісник миротворчих досліджень*. 2019. Вип. 12. С. 45–60.
6. ГО “Екодія”. URL: <http://surl.li/tirktc>.
7. Екологічна політика України: цілі, напрями та інструменти реалізації. *Екополітика*. 16.09.2021 URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekologichna-politika-ukraini-cili-napryami-ta-instrumenti-realizacii/>.
8. Екологічно орієнтований підхід у відбудові України. *ПРООН в Україні*. 15.08.2023. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/news/ekolohichno-oriyentovanyy-pidkhid-do-vidbudovy-ukrayiny>
9. Екологія: які проблеми довкілля актуальні сьогодні та чи є способи вирішення. *Дивись.info*. 11.03.2024. URL:

<https://dyvys.info/2024/03/11/ekologiya-yaki-problemy-dovkillya-aktualni-sogodni-ta-chy-ye-sposoby-vyrishennya/>.

10. Експерти розповіли про масштаби впливу війни на сільськогосподарські землі України. *Agropolit*. 16.12.2023 URL: <https://agropolit.com/news/27215-eksperti-rozpovili-pro-masshtabi-vplivu-viyni-na-silskogospodarski-zemli-ukrayini>.

11. Забруднення земель внаслідок агресії росії проти України/ А. Сплодитель та ін. *Екодія*. 01.03.2023 р. 154 с. URL: <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/zabrudnennia-zemel-vid-rosii1.pdf>.

12. Звіт про екологічні наслідки війни в Україні. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. Жовтень 2024. URL: <https://mepr.gov.ua>.

13. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів (Рамсар, 02.02.1971. З поправками, унесеними Паризьким протоколом від 03.12.1982 та Ріджинськими поправками від 28.05.1987). *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text.

14. Концепція стратегії повоєнного відновлення та розвитку України. *НІСД*. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/stratvidnovlennya-koncept-v2.pdf>

15. Крамаренко О. Збитки екології внаслідок війни. URL: <olena-kramarenko-mindovkillya-zbitki-ekologiyi-1729501376.html>

16. Матеріал робочої групи «Екологічна безпека». *Проект Плану відновлення України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/environmental-safety-assembly.pdf>

17. Міжнародна платформа дій для зеленого відновлення України стартувала на полях Ukraine Recovery Conference 2024. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. 12.06.2024. URL:

<https://mepr.gov.ua/mizhnarodna-platforma-dij-dlya-zelenogo-vidnovlennya-ukrayiny-startovala-na-polyah-ukraine-recovery-conference-2024/>.

18. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів : [офіційний сайт]. URL: <https://mepr.gov.ua/>

19. Міністерство інфраструктури посилює міжнародну підтримку громад. *Урядовий портал.* 24.11.2024 URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mininfrastruktury-posyliuie-mizhnarodnu-pidtrymku-hromad>.

20. Нафтопродукти з Каховської ГЕС пішли до Чорного моря. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/ecology/naftoprodukti-z-kahovskoj-ges-pishli-do-chornogo-morya-12328962.html>.

21. Нальотов Д. Екологічне спустошення від війни: проблеми, які будуть вирішуватись поколіннями. *Українська правда.* 26.09.2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/09/26/7476908/>

22. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>

23. Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль. Промова на конференції з обговорення пункту 8 "Екологічна безпека" Формули миру Президента України. Жовтень 2024. *Кабінет міністрів України.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/nynishni-zbytky-ukrainskym-ekosystemam>.

24. Проєкт плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України. *Державна служба України з питань праці.* 08.08.2022. URL: <https://dsp.gov.ua/proiekt-planu-zakhodiv-z-pisliavoiennoho-vidnovlennia-ta-rozvytku-ukrainy/>.

25. Програма з охорони природи України (Ukrainian Nature Protection Program). Аналітичний звіт щодо забруднення ґрунтів та водних ресурсів у регіонах, постраждалих від бойових дій. Київ, 2023. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/en/news/135>

26. Росіяни знищують ліси України: наслідки для екології. Дослідження NGL Media. *NV.ua.* 09.04.2023 URL:

<https://nv.ua/ukr/ukraine/events/rosiyani-znishchuyut-lisi-ukrajini-naslidki-dlya-ekolo-giji-doslidzhennya-ngl-media-novini-ukrajini-50408262.html>.

27. Синякевич І. Екологізація розвитку: об'єктивна необхідність, методи, пріоритети. *Економіка України*. 2004. № 1. С. 57–63.

28. Спільне комюніке про основи миру. *Президент України* [офіційне інтернет-представництво]. 16.06.2024. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilne-komyunike-pro-osnovi-miru-91581>

29. Угрин Д.А. Співробітництво ООН з неурядовими організаціями в галузі охорони навколишнього середовища. *Політологічний вісник*. 2014. Вип.74. С.437-446.

30. Федунь О. Екологізація міжнародних відносин у контексті сталого розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2020. Вип. 48. С. 82–90.

31. Чим може обернутися Катастрофа на Каховській ГЕС для екології та сільського господарства. *Слово і діло*. 13.06.2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/06/13/infografika/suspilstvo/chym-mozhe-obernutys-ya-katastrofa-kahovskij-hes-ekolohiyi-ta-silskoho-hospodarstva>.

32. ЦСР у дії. *ПРООН в Україні*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>

33. 10 проєктів відновлення. *Ecoaction*. 18.08.2023 URL: <https://ecoaction.org.ua/10-proiektiv-vidnovlennya.html>.

34. 14 місяців українського опору: війна Росії проти України в цифрах. *Heinrich-Böll-Stiftung*. 14.05.2023. URL: <https://ua.boell.org/uk/2023/05/14/14-misyatsiv-ukrayinskoho-oporu-viyna-rosiyi-pro-ty-ukrayiny-v-tsyfrakh>.

35. A Decade of Lessons from UNEP's Post-Conflict Environmental Assessments. UNEP, 2019. URL: <https://postconflict.unep.ch>.

36. Addressing Ukraine's Environmental Crisis: Strategic Recommendations for Global Partnerships. *Environmental Defence Fund*. 2023. URL: <https://www.edf.org>.

37. Annual Performance Report: 2020. *Green Climate Fund*. 2021. URL: <https://www.greenclimate.fund/document/annual-performance-report-2020>.
38. Best Practices for Attracting Environmental Funding: Lessons for Ukraine. *Environmental Defence Fund*. 2023. URL: <https://www.edf.org>.
39. Best Practices for Ecological Recovery: Lessons for Ukraine. *International Union for Conservation of Nature (IUCN)*. 2023. URL: <https://www.iucn.org>.
40. Bigo D., Guild E. Policing the European Union: Dilemmas of cooperation and the dynamics of competition. London: Routledge, 1999. 224 p.
41. Bigo D., Basaran T., Guittet, E.-P., Walker R. B. J. International Political Sociology: Transversal Lines. London: Routledge, 2016. 310 p.
42. Bull H. The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. London: Macmillan, 1977. 329 p.
43. Buzan B. People, States & Fear: The National Security Problem in International Relations. Brighton: Wheatsheaf Books, 1983. 318 p.
44. Buzan B., Wæver O., de Wilde J. Security: A New Framework for Analysis. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998. 239 p.
45. Capacity Building and Forest Restoration in Ukraine. *WWF International*. 2024. URL: <https://www.worldwildlife.org>.
46. Climate Resilience and Land Restoration for Ukraine. *Green Climate Fund*. 2023. URL: <https://www.greenclimate.fund>.
47. Conservation and Restoration Efforts in Ukraine. *International Union for Conservation of Nature (IUCN)*. 2023. URL: <https://www.iucn.org>.
48. Convention on Biological Diversity. URL: <https://www.cbd.int/>.
49. Environmental Consequences of Russian War in Ukraine: War Damages and Beyond. *UWEC Workgroup*. 2023. URL: <https://cleanair.org.ua>.
50. Environmental Impact of the Ukraine Conflict: Preliminary Report. UNEP, 2023. URL: <https://www.unep.org/ukraine>.
51. Environmental Recovery in the Arab World: Programs and Initiatives. *League of Arab States*. Cairo, 2019. URL: <http://www.arableagueonline.org>.

52. Environmental Security in South-East Europe: Regional Programs and Perspectives. Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). Vienna, 2017. URL: <https://www.osce.org/resources>.
53. Forest Restoration and Biodiversity Protection in Conflict-Affected Regions. *WWF International*. 2024. URL: <https://www.worldwildlife.org>.
54. Green Climate Fund. URL: <http://surl.li/fysuxf>
55. Guidelines for Military Manuals and Instructions on the Protection of the Environment in Times of Armed Conflict. *International Committee of the Red Cross (ICRC)*. Geneva, 1996. URL: <https://www.icrc.org/en/document/guidelines-military-manuals>.
56. Joint Communiqué on a Peace Framework. Summit on Peace in Ukraine. (2024, 16 червня). URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/06/16/joint-communiqu-e-on-a-peace-framework-summit-on-peace-in-ukraine/>
57. Keohane R. O. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy. Princeton: Princeton University Press, 1984. 320 p.
58. Keohane R. O. International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory. Boulder: Westview Press, 1989. 270 p
59. Keohane R. O., Nye J. S. Power and Interdependence. Boston: Little, Brown and Company, 1977. 315 p
60. Keohane R. O., Victor D. G. The Regime Complex for Climate Change. *Perspectives on Politics*. 2011. Vol. 9, No. 1. P. 7–23.
61. Post-crisis environmental assessment. *UNEP*. URL: <https://www.unep.org/topics/disasters-and-conflicts/response-and-recovery/post-crisis-environmental-assessment/>
62. Protecting the Environment During Armed Conflict: An Inventory and Analysis of International Law. *UNEP*. Geneva, 2009. URL: <https://www.unep.org/resources>.

63. Resolution A/RES/47/37: Protection of the Environment in Times of Armed Conflict. *United Nations General Assembly*. 1992. URL: <https://digitallibrary.un.org>.
64. Richard A. Postmodernism and Environmental Ethics. *Ethics & the Environment*. 1999. Vol. 4, No. 1. P. 29–49.
65. The EU's Support to Environmental Recovery in Conflict Zones: A Review of Programs in the Western Balkans. *European Union External Action Service*. EU Publications Office, 2020. URL: <https://europa.eu>.
66. The Paris Climate Agreement. *United Nations*. 2015. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf.
67. United Nations framework convention on climate change. 1992. *United Nations*. URL: <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>
68. Ukraine Emergency Project for Environmental Restoration. Washington D.C.: World Bank Group, 2023. URL: <https://www.worldbank.org/ukraine>.
69. Ukraine Overview. *World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/overview#1>.
70. Ukraine Recovery and Reconstruction: OECD Environmental Policy Paper. *OECD*. 2024. URL: <https://www.oecd.org/ukraine>.
71. Ukraine Recovery Conference (London). 11-12 June 2024. Berlin, Germany. URL: <https://ua.urc-international.com/>.
72. Ukraine Recovery Conference (Lugano). Міжнародна конференція з відновлення України. 4-5 липня 2022 року. Лугано, Швейцарія. URL: <https://ua.urc-international.com/ukraine-recovery-conference-2022-mizhnarodna-konferenciya-z-pitan-vidnovlennya-ukrayini>.
73. UN Environment Programme (UNEP): [official website]. URL: <https://www.unep.org/>.
74. USAID Clean Cities, Blue Ocean Program: Ukraine. United States Agency for International Development (USAID), 2023. URL: <https://www.usaid.gov>.

75. Victor D. G. Global Environmental Governance: A Review and Prospects for the Future. *Annual Review of Environment and Resources*, 2011. Vol. 36, No. 1. P. 303–325.

76. Wæver O. Insecurity, Security, and Asecurity in the West European Non-war Community. In: *Security Communities*, ed. E. Adler and M. Barnett. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. P. 185–212.

77. Wæver O. Securitization and Desecuritization. In: *On Security*, ed. R. Lipschutz. New York: Columbia University Press, 1995. P. 46–86.

78. Walker R. *Environmental Justice: Concepts, Evidence and Politics*. London: Routledge, 2012. 272 p

79. *World Development Report 2011: Conflict, Security, and Development*. World Bank Group. World Bank: Washington, DC, 2011. URL: <https://openknowledge.worldbank.org>.